

જૈન પાઠાવણી

પુસ્તક : ૬ * શ્રેણી : ૨૦

ચચારિ મંગાલં
અરિહંતા મંગાલં
સિદ્ધા મંગાલં
સાહુ મંગાલં
કેવળિ પણાતો
ઘામો મંગાલં.

શરણ સ્ફુર
સાહુ મંગાલં પવજાભામિ
કેવળિ પણાતો ઘામો
સાહુ મંગાલં પવજાભામિ.

ચચારિ મંગાલં
અરિહંતા મંગાલં
સિદ્ધા મંગાલં
સાહુ મંગાલં
કેવળિ પણાતો
ઘામો મંગાલં.

ચચારિ લોગુતમા
અરિહંતા લોગુતમા
સિદ્ધા લોગુતમા

સાહુ લોગુતમા
કેવળિ પણાતો ઘામો લોગુતમા.

પ્રકાશક

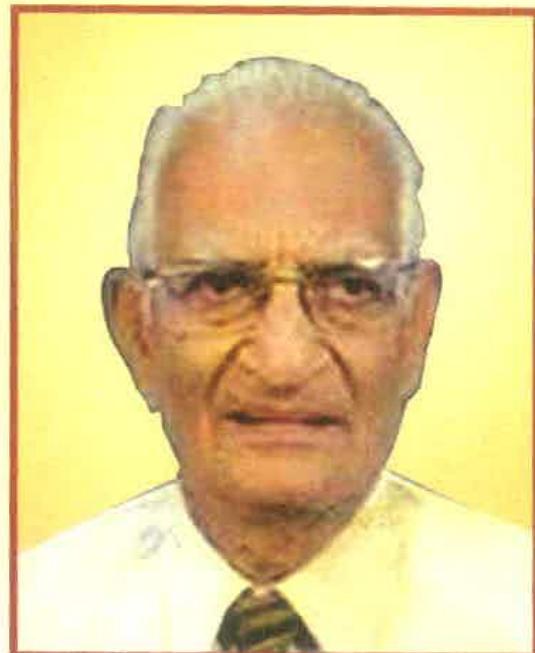
શ્રી બૃહદ્ મુંબઈ વર્દ્માન સ્થાનકવાસી જૈન મહાસંધ્ - મુંબઈ
(માતુશ્રી મણીબહેન મણાશી ભીમજી છાડવા - ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડ)
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨ (ફોન : (૦૨૨) ૨૨૯૧૮૭૮૮)

શ્રી બૃહદ્ મુંબઈ પર્દમાન સ્થાનકવાસી જૈન મહાસંધ - સંચાલિત
માતુશ્રી મણીબેન મણાશી ભીમશી છાડવા
ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડ

અણા સ્વીકાર

શ્રી સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના સર્વે સાધુ - સાધ્વીજુખોના
અસીમ ઉપકાર અને કૃપાદષ્ટિ તેમજ મુખ્યત્વે ગોડલ
સંપ્રદાયના પરમશ્રદ્ધેય પૂ. શ્રી ધીરજમુનિ મ. સા. નું
જૈન પાઠાવલી પ્રથમ શ્રેણીથી દરેક શ્રેણીમાં જે માર્ગદર્શન
પ્રાપ્ત થયેલ છે, તે બદલ અણી છીએ.

શ્રુત અનુમોદક

શ્રીમતી નલિનીબેન પ્રસન્નભાઈ ટોલિયા

એ. એ. સૌ. જિઝા જ્યંત ટોલિયા
અ. સૌ. દક્ષા મનીષ ટોલિયા - ઘાટકોપર

॥ नमो नाणस्स ॥

જેન્બુ પાઠાવલી

પુસ્તક : ૭ * શ્રેણી : ૨૦

શ્રી બૃહુદ્ર મુંબઈ વર્ધમાન સ્થાનકવાસી જૈન મહાસંધા - મુંબઈ

: સંચાલિત :

(માતુશ્રી મણીબહેન મણશ્રી ભીમશ્રી છાડવા - ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડ)

દશાશ્રીમાણી કામાણી વાડી, ઉજે માળે, ચીરાબજાર,

૫૪૨, જે. એસ. એસ. રોડ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨

ફોન : (૦૨૨) ૨૨૦૧૮૬૨૯

જ્ઞાનાર્થ ₹. 16/-

જૈન પાઠાવલી

પુસ્તક : ૭

શ્રેણી : ૨૦

પ્રકાશન

વીર સંવત - ૨૫૪૩
વિક્રમ સંવત - ૨૦૯૨
તા. ૧-૫-૨૦૧૬

પ્રથમ આવૃત્તિ
પ્રત : ૨૦૦૦

મુદ્રણ વ્યવસ્થા

સસ્તું પુસ્તક ભંડાર
ગાંધી રોડ પુલ નીચે,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૧
ફોન : ૨૨૯૯૦૦૬૨

- સર્વ હક્ક પ્રકાશક
સ્વાධીન છે.

જાનાથ ₹. 16/-

પ્રાપ્તિ સ્થાન

શ્રી બૃહ્દ મુંબઈ વર્દ્ધમાન
સ્થાનકુપાસી જૈન મહાસંઘ
: સંચાલિત :

(માતુશ્રી મણીબહેન
મણાશ્રી ભીમશ્રી છાડવા -
ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડ)
દશાશ્રીમાળી કામાણી વાડી,
ઉજે માળે, ચીરાબજાર,
૫૪૨, જે. એસ. એસ. રોડ,
મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨
ફોન : (૦૨૨) ૨૨૦૧૮૬૨૮

શ્રી બૃહ્દ મુંબઈ વર્ધમાન સ્થાનકવાસી જૈન મહાસંઘ
સંચાલિત

માતુશ્રી મણીબેન મણાશી ભીમશી છાડવા
ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડ

➡ દેશ-વિદેશમાં દર વર્ષ
જાન્યુઆરી અને ઓગસ્ટ
માસમાં શ્રેણીની પરીક્ષાનું
આયોજન થાય છે.
જ્ઞાનવૃદ્ધિ માટે સહુ કોઈને
શ્રેણી પરીક્ષામાં
જોડાવા વિનંતિ.

વાર્ષિક ઈનામી મેળાવડાના લાભાર્થી

માતુશ્રી પુષ્પાબેન કેશવલાલ મોદી
(પાલનપુર નિવાસી, હાલ મુંબઈ)

અમારા હૈયાની વાત

બૃહ્દ મુંબઈના સ્થાનકવાસી જૈન જ્ઞાનપિપાસુ અને જિજ્ઞાસુઓ જેની ચાતકડોળે રાહ જોઈ રહ્યા હતા તે શ્રેણી - ૨૦ના અભ્યાસક્રમની પાઠાવલી પુસ્તક નં-૭ને પ્રસ્તુત કરતા શ્રી બૃહ્દ મુંબઈ સ્થા. જૈન મહાસંઘ અને માતુશ્રી મહીબહેન મહાશી ભીમશી છાડવા ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડ ધન્યતા અનુભવે છે.

ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડના શ્રી સુરેશભાઈ પંચમિયા, શ્રી ખીમજીભાઈ છાડવા અને શ્રી ગુજરાતભાઈ બરવાળિયાની રાહબરી હેઠળ શ્રેણી - ૨૦ની પાઠાવલી પુસ્તક રૂપે પ્રગટ કરવાનો રૂડો અવસર પ્રાપ્ત થયેલ છે.

આ શ્રેણી - ૨૦(Level - 20)ના અભ્યાસક્રમને પુસ્તક રૂપે તૈયાર કરવામાં ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડના આગમપ્રેમી કમિટી સભ્ય ડૉ. પાર્વતીબહેન નોણશીભાઈ ખીરાણી, ભારતીબહેન સુરેશભાઈ પંચમિયા, હર્ષાબહેન વસંતભાઈ લાઠિયા, ડૉ. રતનબહેન ખીમજીભાઈ છાડવા અને પ્રીતિબહેન પ્રવીણચંદ્ર બાવીસીના પુરુષાર્થ અને માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત થયેલ છે. આવા સુંદર યોગદાન બદલ મહાસંઘ તેઓને અભિનંદનસહ ધન્યવાદ આપે છે. આ પુસ્તકમાં વિવિધ આગમોના મહત્વનાં પાસાંને આવરી લેવામાં આવ્યાં છે, જે સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે રાજમાર્ગ સમાન છે.

આ તકે આ પુસ્તકને નુટિ અને ક્ષતિમુક્ત કરી સ્થા.ના દરેક સંપ્રદાય અને સારાયે જૈનસમાજની લાગણી ન દુલ્લાય તેમ જ જિનવાણીની આશાતના ન થાય તેનો ખાસ ઘ્યાલ રાખી આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં માર્ગદર્શન આપનાર ગોડલ સંપ્રદાયના પૂ. શ્રી ધીરજમુનિ મ.સા.નો મહાસંઘ અને ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડ અસીમ ઉપકાર અને ઋણ સ્વીકાર કરતા ધન્યતા અનુભવે છે.

આ પાંચમાં આરામાં આપણા માટે અવલંબન હોય તો ફક્ત અને ફક્ત શાસ્ત્રો અને સંતો છે. એ ન્યાયે આ પુસ્તક સર્વ ભવીજીઓને ભવસમુદ્રને પાર કરવામાં સહાયક બનશે તેમાં શંકાને સ્થાન નથી.

શ્રેણી - ૧૯(Level - 19) સુધી જેઓએ આત્મલક્ષે પરીક્ષા આપી દીધેલ છે, તે સર્વે પરીક્ષાર્થીઓને આ પાઠાવલી - ઉનું વાંચન-ચિંતન કરી શ્રેણી - ૨૦ની પરીક્ષા આપે તેવી શુભેચ્છા.

સુરેશભાઈ પંચમિયાના જ્ય જિનોન્ડ્ર

શ્રેણી : ૨૦

જૈન પાઠાવલી (Level - 20)

પ્રશ્ના	ગુણ	આગમ નામ	આભ્યાસક્રમ	પાઠા
૧	૧૦	આવશ્યક સૂત્ર	સામાયિક-પ્રતિકમણ સંપૂર્ણ કંઠસ્થ અર્થ સહિત સામાન્ય પ્રશ્નોત્તર	
	૧૦	કર્મગ્રંથ - ૨	ઉદ્ય - ઉદીરણ અધિકાર	૭
૨	૫	આચારાંગ સૂત્ર શુતસ્કંધ - ૧	અધ્યયન ૫, ૬, ૮	૧૩
૩	૧૦	ઠાણાંગ સૂત્ર સ્થાન - ૫	ઉદેશો - ૧, ઉદેશો - ૨, ઉદેશો - ૩ બોલ ૧૧, ૨૨, ૪૦, ૪૮ ઉદેશક - ૨, બોલ - ૧૪, ૨૨, ૪૫, ૬૦ ઉદેશક-૩, બોલ - ૧૪, ૨૮, ૪૪, ૫૩, ૬૩, ૬૪	૧૪
૪	૧૦	જ્ઞાતા ધર્મકથા સૂત્ર	અધ્યયન - ૧૫, નંદીફળ અથવા અધ્યયન - ૧૮, સુંસુમા	૨૦
૫	૧૦	અંતગડદશાંગ સૂત્ર	વર્ગ - ૫ - અધ્યયન - ૧, પદ્માવતી અથવા પટરાણી	૨૭
		નિરયાવલિકા સૂત્ર પુષ્પિકા વર્ગ	વર્ગ-૩, અધ્યયન - ૩, સોમિલ શ્રાવક	૩૧
૬	૧૫	ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર	અધ્યયન-૧૦, દુમપત્રય(દુમપત્રક) સંપૂર્ણ કંઠસ્થ, ગાથા અને ભાવાર્થ સાથે	૩૪
૭	૧૦	ભગવતી સૂત્ર	શતક-૫, હિયમાન - વર્ધમાન	૪૫
			શતક-૫, સાવચય - સોવચય	૪૬
			સમજણ	૪૭
			શતક-૨૦, ઉદેશક-૧૦ કંતસંચય	૪૮
૮	૧૦	પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર	૫૮ - ૨૧, પાંચ શરીર	૪૯
૯	૧૦	જીવોની માર્ગણાના પહૃત પ્રશ્નો અને ઉત્તરો	૧ થી ૩૦ માર્ગણા સમજણ સાથે	૫૨

ઉદય-ઉદ્દીરણ અધિકાર

ઉદય : કર્મનાં ફળનો અનુભવ કરવો તે ઉદય કહેવાય. તેના બે ભેદ છે - વિપાકોદય અને પ્રદેશોદય.

(૧) વિપાકોદય : અભાધાકાળ પૂર્ણ થતાં ઉદયમાં આવેલા કર્મોના રસને અનુભવવાં. યથા - શાતાવેદનીયકર્મના ઉદયે અનુકૂળતાને ભોગવવી તે શાતાવેદનીયનો વિપાકોદય છે.

(૨) પ્રદેશોદય : અભાધાકાળ પૂર્ણ થતાં ઉદયમાં આવેલા કર્મોના રસને ન અનુભવવાં. રસનો અનુભવ્યા વિના જ કર્મોનું નિર્જરી જવું તે પ્રદેશોદય છે. યથા - ત્રીજા દેવલોકમાં સ્ત્રીવેદનો વિપાકોદય થતો નથી. તે કર્મ પ્રદેશોદયથી ઉદયમાં આવીને નિર્જરી જાય છે. ત્રીજા દેવલોકમાં સ્ત્રીવેદનો વિપાકોદય થઈ શકે તેવી યોગ્યતા નથી, તેથી તે કર્મ પ્રદેશોદયથી ભોગવાય છે.

ઉદય યોગ્ય ૧૨૨ પ્રકૃતિ છે. બંધમાં ૧૨૦ હતી, તેમાં મિશ્રમોહનીય અને સમકિત મોહનીય એ બે ઉમેરી દેતાં ૧૨૨નો ઉદય હોય.

૧૪ ગુણસ્થાનમાં ક્યારે કયો ઉદય હોય તે અહીં બતાવાય છે.

૧ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક : ૧૧૭ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય -

૧૨૨માંથી મિશ્ર - મોહનીયનો ઉદય માત્ર ઉજે ગુણસ્થાને હોય છે. સમ્યકૃત્વ - મોહનીયનો ઉદય ઈથા ગુણસ્થાનકથી શરૂ થાય છે. આહારકદ્વિકનો ઉદય દુષ્પ્રાણ ગુણસ્થાનો હોય છે. જિનનામનો ઉદય ૧૩/૧૪મે ગુણસ્થાને જ હોય છે, માટે એ પાંચ પ્રકૃતિનો અનુદય છે. ૧૨૨-૫ = ૧૧૭નો ઉદય હોય છે. (અનુદય - જે ગુણસ્થાને જે કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય ન હોય પણ ત્યાર પછીનાં જે ગુણસ્થાનકે તે કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય હોય, તેની પૂર્વના ગુણસ્થાનમાં તે પ્રકૃતિનો અનુદય કહેવાય.)

ઉદય વિચ્છેદ = જે ગુણસ્થાનથી આગળના કોઈ પણ ગુણસ્થાને જે કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય ન હોય, તો તે ગુણસ્થાને તે પ્રકૃતિનો ઉદયવિચ્છેદ કહેવાય છે. દા.ત., મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાને જિનનામનો ઉદય નથી, પણ ૧૩માં ગુણસ્થાને ઉદય થાય છે, માટે ૧ થી ૧૨ ગુણસ્થાને જિનનામનો

અનુદય કહેવાય છે અને મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાને મિથ્યાત્વ-મોહનીયનો ઉદય હોય છે, પણ ત્યાર પછીના સાસ્વાદનાંથિ ગુણસ્થાને ઉદય હોતો નથી, માટે તેને ઉદયવિચ્છેદ કહેવાય છે.

૨ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક : ૧૧૧ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય -

મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનના છેડે સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત, સાધારણ, આત્માપ અનો મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદયવિચ્છેદ થાય છે અનો નરકાનુપૂર્વીનો અનુદય હોય છે, માટે $117 - 6 = 111$ નો ઉદય હોય છે. આ છ પ્રકૃતિમાં બીજું ગુણસ્થાન ન હોય, માટે. (સિદ્ધાંતની અપેક્ષાએ વાટે વહેતા નારકીને બીજું ગુણસ્થાન હોય છે.)

૩ મિશ્ર મોહનીય ગુણસ્થાનક : ૧૦૦ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય -

૨જી ગુણસ્થાનના છેડે અનંતાનુભંધી ચોક (કોધ, માન, માયા, લોભ), જાતિ ચોક (એકે., બો., તો., ચૌરે.) અનો સ્થાવરનામ એ ૮ પ્રકૃતિનો ઉદયવિચ્છેદ થાય છે. માટે અહીંથી ઉપરનાં એકે ગુણસ્થાને તે ન હોય. ગણ આનુપૂર્વીનો અનુદય હોય છે. (અમર ગુણસ્થાન છે માટે) અનો મિશ્રમોહનીયનો ઉદય થાય છે, માટે $111 - 12 = 88 + 1$ મિશ્ર મોહનીયનો ઉદય = ૧૦૦ પ્રકૃતિનો ઉદય (સિદ્ધાંતની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિયને પહેલું જ ગુણસ્થાન છે, માટે એકેન્દ્રિય જાતિ અનો સ્થાવર નામનો પહેલે જ ઉદય હોય, બીજે નહિ.)

૪ અવિરતિ સમ્યગ્દુર્ઘિ ગુણસ્થાન : ૧૦૪ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય -

ત્રીજાને છેડે મિશ્ર-મોહનીયનો ઉદયવિચ્છેદ થતા $100 - 1 = 99$ પ્રકૃતિ તેમાં ચાર આનુપૂર્વી અનો સમકિત - મોહનીયનો ઉદય થતા $99 + 4 = 104$ નો ઉદય.

૫ દેશવિરતિ ગુણસ્થાન : ૮૭ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય -

ચોથાના છેડે વૈકિય અષ્ટક - (નરકન્તિક, દેવત્રિક, વૈકિય દ્વિક) અપ્રત્યાખ્યાની ચોક, મનુષ્યાનુપૂર્વી, તિર્યચાનુપૂર્વી, દુર્ભર્ગ, અનાદેય અને અપયશનામ એમ ૧૭નો ઉદયવિચ્છેદ થતાં $104 - 17 = 87$

નારકી અને દેવને વધુમાં વધુ ચાર ગુણસ્થાન હોય છે. તેમને પાંચમું ગુણસ્થાન હોતું નથી, માટે એમની ગતિ-આનુપૂર્વી - આયુ = ત્રિક ન હોય. વાટે વહેતા પાંચમું ગુણસ્થાન ન હોય, માટે (એકે આનુપૂર્વી ન હોય), તેથી મનુષ્યાનુપૂર્વી અને તિર્યંચાનુપૂર્વી પણ ન હોય. અપ્રત્યાખ્યાની કોષ - માન - માયા - લોભ યોથા સુધી જ હોય. પાંચમે ગુણસ્થાનકે વ્રત-પ્રત્યાખ્યાન છે, માટે અપ્રત્યાખ્યાની ચતુષ્ક ન હોય. દુર્ભગનામ, અનાદેયનામ, અપયશનામ આ ગણે અશુભ પ્રકૃતિઓ છે. પાંચમું ગુણસ્થાન વિશુદ્ધ છે તેથી અશુભ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય હોતો નથી.

૬ પ્રમતા સંયતિ ગુણસ્થાન : ૮૧ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય -

પાંચમા ગુણસ્થાનક ને છેડે પ્રત્યાખ્યાની ચોક, તિર્યંચદ્વિક (તિર્યંચગતિ-તિર્યંચઆયુ) નીચગોત્ર અને ઉધોતનામ એ આઈનો ઉદ્યવિચ્છેદ થાય. $87 - 8 = 79$ નો ઉદ્ય એમાં આહારકદ્વિક (આહારક શરીર-અને આહારક અંગોપાંગ)નો પ્રક્રોપ (ઉદ્ય) થતાં $79 + 2 = 81$. કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય. પ્રત્યાખ્યાની કષાયના ઉદ્યમાં સાધુપણું આવે નહિ માટે એ ચાર નહિ, તિર્યંચને પાંચ જ ગુણસ્થાન હોય છહું નહિ, તેથી તિર્યંચગતિ અને તિર્યંચઆયુ ન હોય. ઉધોત પણ તિર્યંચ આશ્રી છે, માટે ન હોય અને સાધુ થાય એટલે ઉચ્ચગોત્ર જ હોય નીચગોત્ર ન હોય.

૭ અપ્રમતા સંયતિ ગુણસ્થાન : ૭૯ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય -

ઇહુનો છેડે થિણદ્વિત્રિક (નિદ્રા-નિદ્રા, પ્રચલા-પ્રચલા, થિણદ્વિ નિદ્રા) અને આહારક દ્વિક એ પાંચનો ઉદ્ય- વિચ્છેદ થાય માટે $81 - 5 = 76$ નો ઉદ્ય. ઇહું ગુણ. પછી થિણદ્વિ ત્રિક ન હોય. અપ્રમતા અવસ્થામાં ગાઠ ગણ નિદ્રા ન હોય તેમ જ કોઈ લભ્ય પણ ન ફોરવે, તેથી આહારક દ્વિક પણ ન હોય. ઇહે આહારકશરીર કરીને પછી ભાવવિશુદ્ધિ થતાં આહારકમાં રમું ગુણસ્થાનક સ્પર્શી શકે ખરું, એટલે સાતમે આહારકની ના કહી તે લભ્ય ફોરવવા આશી સમજવી, પણ સ્પર્શના આશી નહિ.

૮ નિયહિ બાદર ગુણસ્થાન : ૭૨ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય -

સાતમાના છેડે છેલ્લાં ગણ સંઘયણ અને સમકિત-મોહનીય એ ચારનો ઉદ્યવિચ્છેદ થતાં ૭૬ - ૪ = ૭૨નો ઉદ્ય.

૮મા ગુણસ્થાને આવનાર આત્મા શ્રેષ્ઠી માંડે તેમાં ઉપશમ શ્રેષ્ઠીવાળાને પહેલા ગણ સંઘયણમાંથી કોઈ પણ એક સંઘયણ હોય. છેલ્લા ગણ સંઘયણવાળા તત્ત્વયોગ્ય વિશુદ્ધિના અભાવે શ્રેષ્ઠી કરી શકે નહિ, માટે ત્રણ સંઘયણ ન હોય. ક્ષપકશ્રેષ્ઠીવાળાને માત્ર એક વજાખાખભનારાચ સંઘયણ જ હોય. આઠમે બંને શ્રેષ્ઠીવાળા હોય, માટે ત્રણ સંઘયણ લીધા. સમકિત મોહનીયનો ઉદ્ય હોય ત્યાં સુધી શ્રેષ્ઠી માંડી શકે નહિ, માટે એનો પણ ઉદ્યવિચ્છેદ. આઠમે ગુણસ્થાનકે સમકિત બે જ છે - ઉપશમ અને ક્ષાયક. જેમાં સમકિત મોહનીયનો ઉદ્ય હોતો નથી.

૯ અનિયહિ બાદર ગુણસ્થાનક : ૬૬ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય -

આઠમાના છેડે હાસ્યખટક(હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુગુંચા)નો ઉદ્યવિચ્છેદ થતાં ૭૨ - ૬ = ૬૬નો ઉદ્ય.

હાસ્યખટકના ઉદ્યનું કારણ સંકલિષ્ટ પરિણામ છે અને નવમે અત્યંત વિશુદ્ધ પરિણામ હોય છે, માટે એ છનો ઉદ્યવિચ્છેદ થાય છે.

૧૦ સૂક્ષ્મ સંપરાચ ગુણસ્થાન : ૬૦ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય -

૮મા ગુણસ્થાન દરમિયાન ત્રણ વેદ અને નવમાના છેડે સંજ્વલનત્રિક (કોધ-માન-માયા)નો ઉદ્યવિચ્છેદ થવાથી ૬૬ - ૬ = ૬૦નો ઉદ્ય.

૧૦મે માત્ર સૂક્ષ્મ લોભ હોય, માટે એ સિવાયની મોહનીયની બીજી પ્રકૃતિનો ઉદ્યવિચ્છેદ થઈ જાય છે.

૧૧ ઉપશાંત મોહનીય ગુણસ્થાન : ૫૮ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય -

૧૦માના છેડે સંજ્વલનના લોભનો ઉદ્યવિચ્છેદ થાય. તેથી ૬૦ - ૧ = ૫૯નો ઉદ્ય. ૧૧ થી ૧૪ એ ચાર ગુણસ્થાનક વીતરાળીના છે, માટે ત્યાં મોહનીયની એક પણ પ્રકૃતિ ઉદ્યમાં ન હોય.

૧૨ ક્ષીણ મોહનીય ગુણસ્થાન : ૫૭ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય -

૧૨માના દ્વિચરમ (હેલ્લાથી બીજા) સમયે પપ નો ઉદ્ય -

૧૧માના છેડે બીજું - બીજું સંઘયણ ઉદ્યવિચ્છેદ થતાં ૫૮ -
૨ = ૫૭નો ઉદ્ય.

૧૨મા ગુણસ્થાને પ્રથમસંઘયણી જ આવી શકે છે માટે. હેલ્લે બે
નિદ્રા ન હોય માટે ચરમ સમયે ૫૭ - ૨ = ૫૫નો ઉદ્ય.

૧૩ સયોગી કેવળી ગુણસ્થાન : ૪૨ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય -

૧૨માના છેડે પાંચ શાનાવરણીય, ચાર દર્શનાવરણીય, પાંચ
અંતરાય એ ૧૪ પ્રકૃતિ ધાતીકર્મની છે, માટે પપ - ૧૪ = ૪૧ અને
જિનનામનો ઉદ્ય થતાં ૪૧ + ૧ = ૪૨ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય.

૧૪ અયોગી કેવળી ગુણસ્થાન : ૧૨ કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય -

તેરમાના છેડે ઔદારિક દ્વિક (ઔદારિક શરીર ઔદારિક અંગોપાંગ)
અસ્થિરદ્વિક (અસ્થિર, અશુભ) પ્રત્યેક ત્રિક (પ્રત્યેક - સ્થિર -શુભ),
૬ સંસ્થાન, અગુરુલઘુ ચોક (અગુરુલઘુ, ઉપધાત, પરાધાત-
શાસોચ્છવાસ), વર્ષા ચતુજ્ઝ (વર્ષા, ગંધ, રસ, સ્પર્શ), નિર્માણનામ, તૈજસ-
કાર્મણશરીર, વજાંખભનારાચ સંઘયણ બે વિહાયગતિ, સુસ્વરનામ,
દુઃસ્વર નામ, શાતા-અશાતા એ બોમાંથી કોઈ પણ એક એમ ઊં
પ્રકૃતિઓનો યોગરૂંધનનો કારણે ઉદ્યવિચ્છેદ થાય છે, માટે ૪૨ - ૩૦
= ૧૨નો ઉદ્ય.

અયોગી ગુણસ્થાનના ચરમ સમયે સૌભાગ્યનામ, આદેયનામ,
જશોકીર્તિનામ, શાતા કે અશાતા વેદનીય, ગસાનામ, બાદરનામ,
પર્યાપ્તાનામ, પંચેન્દ્રિયજાતિ, મનુષ્યાયુ, મનુષ્યગતિ, જિનનામ, ઉચ્ચગોત્ર
એ ૧૨ (નામકર્મની - ૮, આયુ - ૧, વે - ૧, ગોત્ર - ૧) કર્મપ્રકૃતિનો
ઉદ્યવિચ્છેદ થતાં જીવ કર્મરહિત થઈ જાય છે અને સિદ્ધ થઈ જાય છે
ત્યાં તેને એકે કર્મપ્રકૃતિનો ઉદ્ય હોતો નથી, એટલે ૧૪માના છેડે ૧૨
પ્રકૃતિનો ઉદ્યવિચ્છેદ થાય છે.

અપેક્ષિત પ્રશ્નો :

૧. નીચેની પ્રકૃતિનો કયા ગુણા સુધી ઉદ્ય હોય. ઉદ્યવિચ્છેદ કયાં થાય ?
ઇ સંઘયણ, ત્રણ વેદ, નિદ્રા પંચક... એમ ૧૨૨માંથી કોઈ પણ પુછાશે.
૨. માંગ્યા પ્રમાણે જવાબ લખો :
 - (૧) સાધુને હસવું આવે કે નહિ, શા માટે ?
 - (૨) પાંચમે ગુણસ્થાને દેવાયુ કેમ નથી ?
 - (૩) કાયક સમક્રિતી મનુષ્યને સંઘયણ કેટલાં હોય ?
 - (૪) ચરમશરીરીને પ્રથમ ગુણસ્થાને કેટલાં સંઘયણ હોય ?
 - (૫) સમ્યગ્રૂદછિ શ્રેણિકભાઈને નિદ્રાનો ઉદ્ય કેટલાં ગુણસ્થાન સુધી હોય ?
 - (૬) વીતરાળીને કેવળ જ્ઞાનાવરણીયનો ઉદ્ય કેટલાં ગુણસ્થાન સુધી હોય ?
 - (૭) મનઃપર્યવજ્ઞાનીને મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણીયનો ઉદ્ય હોય કે નહિ ?
કયાં ગુણસ્થાન સુધી હોય ?

ઉદીરણા અધિકાર

ઉદીરણા - અપકવસ્થિતિવાળા કર્મને તથાવિધ પરિણામ બણ વડે ઉદ્યમાં જેંચી લાવવા તેને ઉદીરણા કહેવાય. જે કર્મ લાંબે ગાળે ઉદ્યમાં આવવાના હોય, તેને ટૂંકા ગાળામાં ઉદ્યમાં લાવવાયોગ્ય બનાવવા તે ઉદીરણા, અર્થાત् જે કર્મને ઉદ્યમાં આવવાની વાર છે, તેને સમયથી પહેલાં ઉદ્યમાં લઈ આવવા.

જેમ કે - જાડ પર કેરી પોતાની મેળે પાકે તે સમાન ઉદ્ય અને કાચી કેરીને કેમિકલ-પાઉડર વગેરે વડે સમય પહેલાં પકાવી લઈએ, તે સમાન ઉદીરણા. ઉદીરણા ઉદ્યની જેમ જ હોય, પરંતુ જ થી ૧૭મા ગુણસ્થાન સુધી જે - જે ગુણસ્થાને જે - જે પ્રકૃતિઓ ઉદ્યમાં આવવાની હોય, એમાંથી શાતા-અશાતાવેદનીય અને મનુષ્યનું આયુષ્ય એ ત્રણ પ્રકૃતિનો ઉદીરણાને યોગ્ય અધ્યવસાયો ન હોવાથી એ ત્રણ પ્રકૃતિ બાદ કરીને બાકીની પ્રકૃતિઓ લેવાની છે. દા.ત., ૭મા ગુણસ્થાને ૭૬ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય છે, તો એમાંથી તુ બાદ કરીને ૭૭ પ્રકૃતિનો ઉદીરણ હોય, એટલી જ પ્રકૃતિની ઉદીરણા સમજવી. ૧૪મા ગુણસ્થાને ૧૨ પ્રકૃતિનો ઉદ્ય હોય છે, પરંતુ યોગ ન હોવાથી તથા કર્મની સ્થિતિ પાકી ગઈ હોવાથી ઉદીરણા થતી નથી.

આચારાંગ સૂત્ર - શ્રુતસ્કર્ણધ ૧

અધ્યાયન - ૫, ઉદ્દેશ ૧, ગાથા નં. ૧-૨-૭

ગાથા - ૧ : આવંતી કેયાવંતી લોયંસિ વિપ્રરામુસંતિ,
અદ્વાએ અણદ્વાએ વા, એતેસુ ચેવ વિપ્રરામુસંતિ ।

ભાવાર્થ : આ લોકમાં જે કોઈ પ્રાણી સપ્રયોજન કે નિષ્પ્રયોજન હિસા કરે છે, તેઓ તે જીવોની ગતિમાં જ ઉત્પન્ન થઈ જન્મ-મરણનાં વિવિધ દુઃખોને પામે છે.

ગાથા - ૨ : ગુરુ સે કામા, તાં સે મારસ્સ અંતો ।
જાં સે મારસ્સ અંતો । તાં સે દૂરે ।

ભાવાર્થ : શબ્દાદિ કામ-ભોગનો ત્યાગ કરવો પ્રાણીઓ માટે ધણો કઠિન છે અને તેથી જ તેઓ જન્મ-મરણના પ્રવાહમાં વહે છે. જન્મ - મરણનાં ચક્કમાં ફરતાં તેઓ મોક્ષ અને મોક્ષના ઉપાયોથી દૂર રહે છે.

ગાથા - ૭ : જે અણુવરયા અવિજ્ઞાએ પલિમોકખમાહુ,
આવદ્વમેવ અણુપરિયદ્વંતિ ।

ભાવાર્થ : જે પુરુષ પાપકર્મથી અનિવૃત્ત છે, અજ્ઞાનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ કથન કરે છે. તેઓ જન્મ-મરણાદિ રૂપ સંસાર આવર્તમાં જ પરિભ્રમણ કરતા રહે છે.

ઉદ્દેશ - ૨, ગાથા - ૪ :

સે સુયં ચ મે અજ્ઞત્થયં ચ મે, બંધપમોકબ્રો અજ્ઞત્થેવ ।

ભાવાર્થ : મેં જ્ઞાની ગુરુઓ પાસેથી સાંભળ્યું છે, અનુભવિત કર્યું છે કે કર્મોનો બંધ અને મોક્ષ આત્મપરિણામોથી, અધ્યવસાયની મુખ્યતાથી જ થાય છે.

ઉદ્દેશ - ૩, ગાથા - ૪ :

ઇમેણ ચેવ જુજ્જાહિ, કિ તે જુજ્જેણ બજ્જાઓ ?

જુજ્જારિહં ખલુ દુલ્લહં ।

ભાવાર્થ : આ આત્મામાં રહેલાં કર્મશત્રુઓની સાથે યુદ્ધ કર, બીજાની સાથે યુદ્ધ કરવામાં તને શું લાભ ? ખરેખર ભાવ યુદ્ધનો યોગ્ય સાધન મળવાં જ દુર્લભ છે.

ઉદ્દેશ - ૫, ગાથા - ૨ : તમેવ સચ્ચં નિસંકં જં જિણેહિં પવેઝ્યં ।

ભાવાર્થ : જિનેશ્વરભગવંતોએ જે માર્ગ બતાવ્યો છે, જે તત્ત્વ અને આચાર કહ્યા છે, તે જ સત્ય છે, તેમાં જરાપણ સંદેહ કરવો યોગ્ય નથી.

ગાથા - ૫ : સે ઉદ્ઘિયસ્સ ઠિયસ્સ ગડં સમણુપાસહ ।
એથ વિ બાલભાવે અપ્પાણં નો ઉવર્દંસેજ્જા ।

ભાવાર્થ : આ રીતે તમે સંયમમાં સમ્યક્ પ્રગતિ કરનારા સાધકોની આરાધક ગતિ તથા સંયમમાં પ્રગતિ ન કરનારા સાધકોની વિરાધક ગતિને પણ જુઓ. આ રીતે ચિંતાન કરીને આ જિનશાસનને પ્રાપ્ત કરીને તમે બાળભાવમાં પોતાના આત્માને ક્યારે ય જોડો નહિ.

ગાથા - ૭ : અંજૂ ચેયં પડિબુદ્ધજીવી, તમ્હા ન હંતા ન વિધાયએ ।
અણુસંવેયણમઘાણેણ, જં હંતવ્બં નાભિપત્થએ ।

ભાવાર્થ : સરળ અને જાગૃતિપૂર્વક સંયમજીવનનું પાલન કરનાર જ્ઞાનીપુરુષ કોઈ જીવની હિંસા કરે નહિ, બીજા પાસે કરાવે નહિ, હિંસા કરનારની અનુમોદના પણ કરે નહિ. કરેલાં કર્મનાં ઇણ ભોગવવાં જ પડે છે, માટે કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવાની ઈચ્છા કરવી જોઈએ નહિ.

ગાથા - ૮ : જે આયા સે વિણણાયા । જે વિણણાયા સે આયા ।

ભાવાર્થ : જે આત્મા છે તે વિજ્ઞાતા (વિશેષ જાણનાર) છે અને જે વિજ્ઞાતા છે તે જ આત્મા છે.

ઉદ્દેશ - ૬, ગાથા - ૬ : ઇહ આગડં ગડં પરિણાય અચ્ચેર્ઝ જાઈ,
મરણસ્સ વદ્ધમગં વિકર્ખાયરએ ।

ભાવાર્થ : જીવોની ગતિ - આગતિનાં (સંસારભમણનાં) કારણોને જાણીને મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિત મુનિ જન્મ-મરણના ચકાકારમાર્ગને અર્થાતુ સંસારચકને પાર કરી જાય છે.

અધ્યયન - ૬, ઉદ્દેશ - ૨, ગાથા - ૫ :

આણાએ મામગં ધર્મં ।

ભાવાર્થ : પ્રભુની આશાનું પાલન કરવું એ જ મારો ધર્મ છે.
ઉદ્દેશ - ૩, ગાથા - ૪

જહા સે દીવે અસંદીળે, એવં સે ધર્મે આયરિયપદેસિએ ।

ભાવાર્થ : જેવી રીતે અસંદીન દીપ - પાણીમાં નહિ દૂબેલા દીપયાત્રીઓ માટે આશ્રયનું સ્થાન છે, તેવી જ રીતે આર્ય-તીર્થકર દ્વારા કહેલો ધર્મ સંસારસમુદ્રને પાર કરનાર માટે આશ્રયનું સ્થાન થાય છે.

અધ્યયન - ૮, ઉદ્દેશ - ૮, ગાથા - ૪ :

જીવિયં નાભિકંખેજ્જા, મરણં ણો વિપત્થએ ।

દુહઓવિ ન સજ્જેજ્જા, જીવિએ મરણે તહા ॥

ભાવાર્થ : સંલેખના તેમ જ અનશન સાધનામાં સ્થિત શ્રમણ જીવવાની આકાંક્ષા કરે નહિ, મરવાની અભિલાષા કરે નહિ. જીવન અને મરણ બંનેમાં આસક્ત થાય નહિ. બંનેમાં અનાસક્ત રહે.

ઢાણાંગ સૂત્ર

સ્થાન - ૫, ઉદ્દેશો - ૧

૧૧. પાંચ કારણો જીવ દુર્ગતિમાં જાય છે. તે આ પ્રમાણો છે -

(૧) હિંસાથી, (૨) અસત્યભાષણથી, (૩) ચોરીથી, (૪) કુશીલ સેવનથી અને (૫) પરિશ્રહથી.

૨૨. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરનાં શાસનમાં પાંચ સ્થાન દુર્ગમ (કઠિન) હોય છે. તે આ પ્રમાણો છે - (૧) ધર્મતત્ત્વનું આખ્યાન કરવું, (૨) ભેદાનુભેદ સાથે વસ્તુતત્ત્વનો ઉપદેશ આપવો, (૩) તત્ત્વોનું યુક્તિપૂર્વક નિર્દેશન કરવું, (૪) પરીષહ-ઉપસર્ગ સહન કરવા અને (૫) સંયમનું પાલન અને ધર્મનું આચરણ કરવું.

૫૦. નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાજ ભૂતાનંદની સંગ્રામ કરનારી પાંચ સેનાઓ અને પાંચ સેનાના અધિપતિ દેવો છે. તે આ પ્રમાણો છે - (૧) પાયદળસેના, (૨) અશ્વસેના, (૩) હસ્તસેના, (૪) મહિષસેના અને (૫) રથસેના.

૫૮. પાંચ કારણો કેવળી ભગવાન ઉદ્યમાં આવેલા પરીષહ અને ઉપસર્ગને સમ્યક્ પ્રકારે અવિચલભાવે સહન કરે છે, ક્ષમા રાખે છે, તિતિક્ષા રાખે છે અને તેનાથી પ્રભાવિત થતા નથી. તે આ પ્રમાણો છે -

(૧) આ પુરુષ નિશ્ચયથી વિક્ષિપ્ત ચિત્તવાળો છે. શોક આદિથી બેભાન છે, તેથી મારા પર આકોશ કરે છે. મને ગાળો આપે છે. મારો ઉપહાસ કરે છે. મને બહાર નીકળી જવાની ધમકી આપે છે. મારી નિર્ભત્સના કરે છે. બાંધે છે. રુંધે છે. છવિચ્છેદ કરે છે. મૂર્ચિછત કરે છે. ઉપદ્રવિત કરે છે. વણ, પાત્ર, કમ્બલ, પાદપ્રોચ્છનનો છીનવી લે છે. છેદન કરે છે. વિચ્છેદન કરે છે. તોડી-ફોડી નાખે છે, લઈ જાય છે.

(૨) આ પુરુષ નિશ્ચયથી ઉન્માદયુક્ત છે, તેથી મારા પર આકોશ કરે છે. વગેરે અપહરણ સુધીનું કથન પૂર્વવત્ત સમજવું.

(૩) આ પુરુષ નિશ્ચયથી યક્ષાવિષ્ટ છે, તેથી મારા પર આકોશ કરે છે. વગેરે અપહરણ સુધીનું કથન પૂર્વવત્ત સમજવું.

(૪) મારા આ ભવમાં વેદન કરવાયોગ્ય કર્મો ઉદ્યમાં આવ્યાં છે, તેથી આ પુરુષ મારી ઉપર આકોશ કરે છે વગેરે. અપહરણ સુધીનું કથન પૂર્વવત્ત સમજવું.

(૫) મને સમ્યકું પ્રકારે અવિચલભાવે પરીષહો અને ઉપસર્ગોને સહન કરતાં, ક્ષમા રાખતા, તિતિક્ષા રાખતા અને પ્રભાવિત નહિ થતાં જોઈને, અન્ય અનેક છજસ્થ શ્રમણ નિર્ગંધો ઉદ્યમાં આવેલા પરીષહ અને ઉપસર્ગોને તે જ રીતે સમ્યકું પ્રકારે અવિચલભાવે સહન કરશે. ક્ષમા રાખશે, તિતિક્ષા રાખશે અને તેનાથી પ્રભાવિત થશે નહિ.

ઉપરોક્ત પાંચ કારણો કેવળી ભગવાન ઉદ્યમાં આવેલા પરીષહ અને ઉપસર્ગને સમ્યકું પ્રકારે અવિચલભાવે સહન કરે છે, ક્ષમા રાખે છે, તિતિક્ષા રાખે છે અને તેનાથી પ્રભાવિત થતા નથી.

સ્થાન - ૫ ઉદ્દેશો - ૨

(૧૪) દંડના પાંચ પ્રકાર છે, તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) અર્થ દંડ : પ્રયોજનવશ પોતાના માટે અથવા ભીજા માટે જીવહિસા થાય તેવાં કાર્ય કરવાં.

(૨) અનાર્થ દંડ : પ્રયોજન વિના જીવ ધાત થાય તેવાં કાર્ય કરવાં.

(૩) હિંસા દંડ : આ વ્યક્તિએ મને માર્યું હતું, મારે છે કે મારશે તેવા ભયથી હિંસાદિ કરવા.

(૪) અકસ્માત્ દંડ : અકસ્માત જીવહિસા થવી, અન્યને મારવા જાય અને અન્ય મરી જાય.

(૫) દેષ્ટિ વિપર્યાસ દંડ : મિત્રને શત્રુ સમજીને વધ કરવો.

૨૨. વ્યવહારના પાંચ પ્રકાર છે, તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) આગમ વ્યવહાર, (૨) શ્રુત વ્યવહાર, (૩) આજ્ઞા વ્યવહાર,
(૪) ધારણા વ્યવહાર અને (૫) જીત વ્યવહાર.

પાંચ વ્યવહાર

વ્યવહાર ઓટલે - સાધુ જીવનની આચારસંહિતા - (૧) પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ વ્યવહાર, (૨) સંયમ સંબંધી કર્તવ્ય - અકર્તવ્ય રૂપ વ્યવહાર, (૩) પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિના નિર્ણયરૂપ વ્યવહાર અને (૪) વિવાદાસ્પદ આગમ તાત્વોના નિર્ણયરૂપ વ્યવહાર.

(૧) આગમ વ્યવહાર : કેવળજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, ચૌદપૂર્વી, દસપૂર્વી અથવા નવપૂર્વી વગેરે વિશિષ્ટ જ્ઞાનીના વ્યવહારને, નિર્ણયને આગમ વ્યવહાર કહે છે.

(૨) શ્રુત વ્યવહાર : નવપૂર્વથી ન્યૂન જ્ઞાનવાળા બહુશ્રુત શ્રમણોના શાસ્ત્રાધારથી કરતાં વ્યવહારને, નિર્ણયને શ્રુતવ્યવહાર કહે છે. જેમાં આચારાંગ આદિ ૧૧ અંગશાસ્ત્ર તથા આઠપૂર્વ સુધીના જ્ઞાનને 'શ્રુત'માં સમાવિષ્ટ કરેલ છે.

(૩) આજ્ઞા વ્યવહાર : ગીતાર્થ સાધુની આજ્ઞાથી કોઈ તત્ત્વ કે પ્રાયશ્રિતનો નિર્ણય કરાય તે આજ્ઞા વ્યવહાર છે.

(૪) ધારણા વ્યવહાર : કોઈ ગીતાર્થ સાધુ કે ગચ્છના ઉપકારી વડીલ સાધુ પાસેથી મહત્વના પ્રાયશ્રિત પદોની ધારણા અનુસાર જે વ્યવહાર થાય, તે ધારણા વ્યવહાર છે.

(૫) શ્રુત વ્યવહાર : જ્યાં ધારણા પણ ન હોય ત્યાં જીત વ્યવહારથી કાર્ય કરવું જોઈએ. દ્રવ્ય - ક્ષેત્ર - કાળ - ભાવ આદિ અનુસાર પરંપરા પ્રમાણે જે પ્રાયશ્રિત અપાય તે - જે અનેક ગીતાર્થ દ્વારા આચરિત હોય, અસાવધ હોય અને આગમથી અભાવિત હોય તે જીત વ્યવહાર છે.

આ વ્યવહારોમાંથી જ્યારે, જ્યાં જે વ્યવહાર હોય તેનાથી નિષ્પક્ષભાવે યથાક્રમે પ્રમુખતા આપીને સમ્યક્ પ્રકારે વ્યવહાર કરતાં શ્રમણ - નિર્ગંધ પ્રભુની આજ્ઞાના આરાધક થાય છે. પક્ષપાત આદિને આધીન થઈ, યથોચિત કરુનું ઉલ્લંઘન કરી, નિર્ણય કરનાર પ્રભુની આજ્ઞાના વિરાધક થાય છે.

- (૧) જ્યાં આગમ હોય અર્થાત્ જ્યાં આગમથી વિધિ-નિષેધનો બોધ થાય ત્યાં આગમથી વ્યવહારની પ્રસ્થાપના કરવી.
- (૨) જ્યાં આગમ ન હોય, શ્રુત હોય ત્યાં શ્રુતથી વ્યવહારની પ્રસ્થાપના કરવી.
- (૩) જ્યાં શ્રુત ન હોય, આજ્ઞા હોય ત્યાં આજ્ઞાથી વ્યવહારની પ્રસ્થાપના કરવી.
- (૪) જ્યાં આજ્ઞા ન હોય, ધારણા હોય, ત્યાં ધારણાથી વ્યવહારની પ્રસ્થાપના કરવી.
- (૫) જ્યાં ધારણા ન હોય, જીત વ્યવહાર હોય, ત્યાં જીત વ્યવહારની પ્રસ્થાપના કરવી.

આ રીતે આગમ, શ્રુત, આજ્ઞા, ધારણા અને જીત - આ પાંચે વ્યવહારથી પ્રસ્થાપના કરવી જોઈએ.

આગમ, શ્રુત, આજ્ઞા, ધારણા અને જીત વ્યવહારમાં જ્યાં જે હોય, ત્યાં તેનાથી વ્યવહારની પ્રસ્થાપના કરવી.

પ્રશ્ન : હે ભગવન્ ! તેનું શું કારણ છે ? અર્થાતું એમ શા માટે કહું છે કે પહેલાં આગમ વ્યવહાર ત્યાર પછી અંતે જીવ વ્યવહાર હોય છે ?

જવાબ : હે ગૌતમ ! શ્રમણોના વ્યવહારમાં આગમોની જ પ્રધાનતા હોય છે. આ પાંચ પ્રકારના વ્યવહારમાં જ્યારે જ્યાં જે વિષયમાં જે વ્યવહારોચિત હોય, ત્યારે તે અનિશ્ચિતોપાત્રિત એટલે માધ્યસ્થ-ભાવથી યથાક્રમે સમ્યક્ વ્યવહાર કરનારા શ્રમણનિર્ગંઠો ભગવાનની આજાના આરાધક થાય છે.

(૪૫) આચારના પાંચ પ્રકાર છે - તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) જ્ઞાનાચાર, (૨) દર્શનાચાર, (૩) ચારિત્રાચાર, (૪) તપાચાર અને
(૫) વીર્યાચાર.

(૬૦) પાંચ કારણે સૂતા માનવો જાગે છે તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) શાબ્દથી - અવાજ સાંભળવાથી.
- (૨) સ્પર્શથી - કોઈનો સ્પર્શ થવાથી.
- (૩) ભોજન પરિણામથી - અર્થાતું ભૂખ લાગવાથી.
- (૪) નિદ્રાક્ષયથી - અર્થાતું નિદ્રા પૂર્ણ થવાથી.
- (૫) સ્વઘનાદર્શનથી - અર્થાતું સ્વઘન આવવાથી.

સ્થાન - ૫ ઉદ્દેશો - ૩

(૧૫) અચિત વાયુના પાંચ પ્રકાર છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) આકાંત વાયુ - જોરજોરથી ભૂમિ ઉપર પગ પછાડવાથી ઉત્પન્ન વાયુ.
- (૨) ધ્માત વાયુ - શંખાદિ ફૂંકવાથી ઉત્પન્ન થતો વાયુ.
- (૩) પીડિત વાયુ - ભીનાં વખાદિને ઝાટકવાથી ઉત્પન્ન થતો વાયુ.
- (૪) શરીરાનુગત વાયુ - ઉચ્છ્વાસ, અપાન અને ઓડકાર આદિ દ્વારા શરીરમાંથી નીકળતો વાયુ.
- (૫) સંમૂર્ખિયમ વાયુ - પંખાના ચાલવાથી ઉત્પન્ન થતો વાયુ.

(૨૮) અધોલોકમાં પાંચ અનુતાર, મહાત્મિમહાન મહાન નરકાવાસા છે તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) કાલ, (૨) મહાકાલ, (૩) રૌરવ, (૪) મહારૌરક અને (૫) અપ્રતિષ્ઠાન.

(૪૪) શરીરમાંથી જીવને નીકળવાના પ માર્ગ છે, તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) પગ, (૨) સાથળ, (૩) હદ્ય, (૪) મસ્તક અને (૫) સર્વાંગ.

(૧) પગથી નિર્યાંશ કરનારો (નીકળેલો) જીવ નરકગામી થાય.

(૨) સાથળથી નીકળેલો જીવ તિર્યંગામી થાય.

(૩) હદ્યથી નીકળેલો જીવ મનુષ્યગામી થાય.

(૪) મસ્તકથી નીકળેલો જીવ દેવગામી થાય.

(૫) સર્વાંગથી નીકળેલો જીવન સિદ્ધગતિમાં પર્યવસિત થાય છે.

(૫૫) સૂત્રની વાંચના આપવાના પાંચ કારણ છે, તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) શિષ્યોને શ્રુતસંપત્ત બનાવવા માટે, (૨) શિષ્યોના ઉપકાર માટે,

(૩) કર્માંની નિર્જરા કરવા માટે, (૪) વાંચના દ્વારા પોતાના શ્રુતને પુષ્ટ કરવા માટે અને (૫) શ્રુતના પઠન, પાઠન દ્વારા શ્રુતજ્ઞાનની પરંપરા ચાલુ રાખવા માટે.

(૫૬) સૂત્ર શીખવાનાં પાંચ કારણ છે, તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) જ્ઞાનાર્થે, (૨) દર્શનાર્થે, (૩) ચારિત્રાર્થે, (૪) વ્યુદ્ઘરહ વિમોચનાર્થે કલેશ - કંકાસના ત્યાગ માટે અને (૫) યથાર્થ ભાવજ્ઞાનાર્થે.

(૫૭) પાંચ તીર્થકર રાજકુમાર અવસ્થામાં જ મુંડિત થઈ આગારથી અણગાર બની પ્રવ્રજિત થયા, તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) વાસુપૂજ્ય સ્વામી, (૨) મહ્લીનાથ, (૩) અરિષ્ટનેમિ, (૪) પાર્વનાથ અને (૫) મહાવીર સ્વામી.

(૫૮) ચમરચંચા રાજધાનીમાં પાંચ સભા કહી છે, તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) સુધર્મા સભા - દેવોની સભા - મળવાનું સ્થાન.

(૨) ઉપપાત સભા - ઉત્પત્તિસ્થાન.

(૩) અભિષેક સભા - અભિષેકનું સ્થાન.

(૪) અલંકારિક સભા - શરીર સજીવટ ભવન.

(૫) વ્યવસાય સભા - અધ્યયનગૃહ અર્થાત્ કોઈ પણ કાર્યના નિર્ણયનું સ્થાન.

જ્ઞાતા ધર્મકથા સૂત્ર

અધ્યયન ૧૫ - નંદીફળ

તે કાળે તે સમયે ચંપા નામની નગરી હતી. તે નગરીમાં જિતશત્રુ નામના રાજી હતા. તે નગરીમાં ધન્ય સાર્થવાહ રહેતા હતા. તેઓ અંગોપાંગથી પરિપૂર્ણ, ગુણસંપત્ત તથા અનેક લોકો માટે આદર્શભૂત હતા.

તે ચંપાનગરીથી ઉત્તર-પૂર્વ દિશામાં ધન-ધાન્ય આદિથી પરિપૂર્ણ સમૃદ્ધ અહિચ્છત્રા નામની નગરી હતી. તે નગરીના રાજીનું નામ કનકકેતુ હતું. એક વાર ધન્ય સાર્થવાહને મધ્યરાત્રિના સમયે વિચાર આવ્યો કે - ‘કુય-વિકયની વસ્તુઓ લઈને તે નગરીમાં વેપાર કરવા જવું જોઈએ.’ આથી બીજે દિવસે તેણે નારિયેળ, ગોળ, ધાન્ય, સોનું-રત્નાદિ અનુકમે = ગણિમ, ધરિમ, પેય અને પરિચ્છેદ - આ ચારે પ્રકારનો માલ પાત્રોમાં ભરી ગાડી-ગાડાંઓમાં મુકાવ્યો, અને કર્મચારી પુરુષોને બોલાવી ચંપાનગરીના સન્માર્ગ તથા અન્ય માર્ગોમાં આ પ્રકારે ઉદ્ઘોષણા કરવા કહ્યું કે - ‘હે દેવાનુપ્રિયો ! ધન્ય સાર્થવાહ વેપાર કરવા જવા ઈચ્છે છે, તો તેમના સાથે ચરક, વૃદ્ધશ્રાવકો, ગૃહસ્થો, ભિક્ષુકો, નિર્ગંધ સાધુઓ, બ્રાહ્મણો, પરિત્રાજકો આદિ કોઈને પણ જવું હોય, તો તેઓના ખાવા-પીવા, પહેરવાથી લઈ દરેક જરૂરિયાત સંતોષવામાં આવશે. બીમાર પડશે તો ઔષધોપચાર કરાવશે અને સુખપૂર્વક અહિચ્છત્રાનગરી સુધી પહોંચાડશે. માટે જેને પણ જવાના ભાવ હોય તે સાથે આવી શકે છે.’ કર્મચારી પુરુષોએ આ પ્રમાણે માર્ગોમાં બે-ત્રણ વાર ઉદ્ઘોષણા કરી.

આ સાંભળી ઘણા લોકો તેમની સાથે જવા તૈયાર થયા. ધન્ય સાર્થવાહે તે સર્વેને જેની - જેની જરૂરિયાત હતી, તે સર્વ વસ્તુઓ આપી અને શુભતિથિ, મુહૂર્ત આદિ જોઈ અહિચ્છત્રાનગરી તરફ પ્રયાણ આદર્યું. થોડાં-થોડાં અંતરે માર્ગોમાં પડાવ કરતા-કરતા સુખપૂર્વક અંગદેશમાં થઈને તે દેશની સીમા પર પહોંચી ગાડી-ગાડાં ખોલાવી સાર્થનો ઉતારો કરાવ્યો. ત્યાર બાદ કર્મચારી પુરુષોને બોલાવી સાર્થના પડાવમાં મોટા અવાજે ઉદ્ઘોષણા કરવા કહ્યું કે - ‘હે દેવાનુપ્રિયો ! આગળ આવનારી અટવીમાં મનુષ્યોનું આવાગમન નથી. અટવી ઘણી જ લાંબી છે. તે અટવીના મધ્યભાગમાં ‘નંદીફળ’ નામના લીલા-કાળા વર્ણવાળાં ફળ, ફૂલયુક્ત સુંદર વૃક્ષો છે, પરંતુ તે જેરયુક્ત છે.

માટે તે વૃક્ષોની છાયામાં બેસવું નહિ તેમ જ તેનાં ફળ, ફૂલ વગેરે ખાવાં નહિ. જે કોઈ મનુષ્ય નંદીફળ ખાશે અથવા તેની છાયામાં પણ બેસશે, તો તેના જીવનનો અકાળો નાશ થઈ જશે. તમારે બીજાં વૃક્ષોનાં ફળ-ફૂલ ખાવાં તેમ જ તેની છાયામાં વિશ્રામ લેવો.”

આ પ્રમાણે ધોષણા કરાવી ફરીથી ગાડાં-ગાડી જોતરાવ્યાં અને અટવીમાં આગળ વધ્યા. નંદીફળનાં વૃક્ષો આવતાં એનાથી દૂર પડાવ નાખી ફરીથી તે જ ધોષણા કરાવી કે - ‘નંદીફળ વૃક્ષની છાયામાં બેસવું અને તેનાં ફળો ખાવાં તમને થોડી વાર માટે બહુ સુખદ લાગશે, પણ પછી તેનું પરિણામન થતાં મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરશો. માટે તે વૃક્ષોથી દૂર જ રહેજો. અન્ય વૃક્ષોની છાયામાં વિસામો લેજો અને તેનાં ફળ-ફૂલ ખાજો.’

તે સાર્થમાંથી કેટલાક પુરુષોએ ધન્ય સાર્થવાહની વાત પર શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ કરી. તેઓ નંદીફળ વૃક્ષોથી દૂર રહ્યાં. અન્ય વૃક્ષોની છાયામાં વિસામો કર્યો અને તે જ વૃક્ષોનાં ફળ-ફૂલ આદિ ખાધાં. તાત્કાલિક તેઓને સુખ ન મળ્યું, પણ ધીરે-ધીરે તેઓ તૃપ્ત થયાં અને તેઓનું જીવન સુરક્ષિત રહ્યું.

કેટલાક પુરુષોએ સાર્થવાહની વાત પર શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ અને રુચિ કરી નહિ. તેઓએ નંદીફળનાં વૃક્ષ નીચે વિસામો લીધો અને તેનાં ફળ-ફૂલ વગેરે ખાધાં. તાત્કાલિક તેઓને બહુ સુખ લાગ્યું, પણ ધીરે-ધીરે તે બધાં જ મૃત્યુને શરણ થઈ ગયાં.

ત્યાર પછી ધન્ય સાર્થવાહે ગાડાં-ગાડી જોતર્યા અને અહિચ્છત્રાનગરી સમીપે આવ્યા. નગરીની બહાર પડાવ નાંખ્યો. પછી ધન્ય સાર્થવાહે અતિ મૂલ્યવાન વિવિધ પ્રકારનું રાજાને આપવાયોગ્ય અનેક પદાર્થોનું ભેટણું લીધું અને તે નગરીના રાજા કનકકેતુ પાસે ગયા. બે હાથ જોડી, રાજાનું અભિવાદન કરીને ‘જ્યોતિર્ય’ના શબ્દોથી વધાવીને તે ભેટ રાજાને આપી.

કનકકેતુરાજાએ હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થઈને ધન્ય સાર્થવાહની મૂલ્યવાન ભેટનો સ્વીકાર કર્યો. તેમ જ તેમનું સત્કાર-સન્માન કરી જકાત માફ કરી વિદાય આપી. ત્યાર બાદ સાર્થવાહે પોતાનો માલ વહેંચ્યો અને બીજો માલ ખરીધો અને સુખપૂર્વક ચંપાનગરીમાં પાછા આવી ગયા, તેમ જ મનુષ્યસંબંધી સુખો ભોગવવાં લાગ્યાં.

કોઈ એક સમયે તે નગરીમાં સ્થવિરમુનિ ભગવંતનું આગમન થયું. ધન્ય સાર્થવાહે ધર્મદેશના સાંભળીને મોટા પુત્રને કુટુંબના વડા તરીકે સ્થાપિત

કરીને સ્વયં દીક્ષિત થયા. સામાયિકથી લઈને અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું અને ઘણાં વર્ષો સુધી સંયમનું પાલન કર્યું. અંતસમયે એક માસની સંલેખના કરીને, સાઈ ભક્તાના આહારનો અનશન દ્વારા ત્યાગ કરી દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પસ થયા. દેવલોકના આયુષ્યનો કષય થતાં ત્યાંથી ર્થવીને મહાવિદેહકોત્રમાં મનુષ્યજન્મ ધારણ કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે. યાવત્તુ જન્મ-મરણનો અંત કરશે.

‘જ્ઞાતાધર્મકથા સૂત્ર’ના ૧૫મા અધ્યયન નંદીફળના આ દેષાંત દ્વારા ભગવંત પોતાના શ્રમણોને બોધ આપે છે કે - ‘હે આયુષ્યમાન શ્રમણો ! અમારા જે નિર્ગંઠો કે નિર્ગંઠીઓ પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત થતાં નથી, અનુરક્ત થતાં નથી, તે આ ભવમાં પણ ઘણાં શ્રમણો, શ્રમણીઓ, શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓના પૂજનીય બને છે અને પરલોકમાં પણ દુઃખ પામતાં નથી. જેમ નંદીફળને ન ખાનારા પુરુષો અટવી પાર કરી જાય છે, એ જ રીતે તેઓ અનુકૂળથી સંસાર-અટવીને પાર કરી જાય છે અર્થાત્ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે.’

તથા જે સાધુ-સાધ્વીઓ પ્રવર્જિત થઈને પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્ત થાય છે, તો તે પુરુષોની જેમ (નંદીફળમાં આસક્તિ રાખનાર પુરુષો) ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં પુનઃ પરિભ્રમણ કરે છે, દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે તેમ જ આ જન્મમાં પણ પૂજનીય બનતા નથી.

ઉપસંહાર : પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં સાધકોને ધન્ય સાર્થવાહના દેષાંત દ્વારા ઈન્દ્રિયોના વિષયોથી દૂર રહેવાનો બોધ આપ્યો છે, જે રૂપક દ્વારા સમજાવ્યું છે જેમ કે -

(૧) ચંપાનગરીના સ્થાને મનુષ્યગતિ, (૨) ધન્ય સાર્થવાહના સ્થાને એકાંત દ્યાળું તીર્થકર ભગવાન, (૩) અહિચ્છત્રા નગરીના સ્થાને નિર્વાણ સમજવું. (૪) ધન્ય સાર્થવાહની ઘોષણાના સ્થાને તીર્થકર ભગવાનની મોક્ષમાર્ગની અણામોલ દેશના અને (૫) અનેક ચરક આદિના સ્થાને સુખની કામના કરનારાં ઘણાં પ્રાણી સમજવાં.

મોક્ષમાર્ગને અંગીકાર કરનારાઓ માટે ઈન્દ્રિયોના વિષયો વિષમય નંદીફળની સમાન છે. જેમ નંદીફળનાં ભક્ષણથી મરણ થાય છે, તેમ ઈન્દ્રિય વિષયોના સેવનથી સંસારમાં જન્મ-મરણ થાય છે.

નંદીફળનું સેવન ન કરે તે ઈષ્ટપુર(અહિચ્છત્રાનગરી)ને પ્રાપ્ત કરે છે, તે પ્રમાણે વિષયોના પરિત્યાગથી નિર્વાણ નગરીની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને તે પરમાનંદનું કારણ બને છે.

અધ્યયન ૧૮ - સુંસુમા

તે કાલે અને તે સમયે રાજગૃહી નામની નગરી હતી. ત્યાં ધન્ય સાર્થવાહ નિવાસ કરતા હતા. તેમની પત્નીનું નામ ભદ્રા હતું. તેઓને પાંચ પુત્રો તથા સર્વાગ સુંદર સુંસુમા નામની પુત્રી હતી.

તે ધન્ય સાર્થવાહને ત્યાં 'ચિલાત' નામનો દાસપુત્ર નોકર હતો. તે માંસલ અને પુષ્ટ શરીરવાળો તથા છોકરાઓને રમાડવામાં કુશળ હતો. સુંસુમા બાલિકાને રમાડવા માટે તે દાસપુત્રની નિયુક્તિ કરવામાં આવી હતી. તે સુંસુમાને કેડમાં લઈ ઘણાં બાળક-બાલિકાઓ સાથે રમવા જતો હતો.

તે ચિલાત દાસપુત્ર કોઈની કોડીઓ, લખોટીઓ, રમકડાંઓ, ઢીંગલીઓ, માળાઓ, અલંકારો વગેરે રમતાં-રમતાં અન્ય બાળકોની વસ્તુઓ ચોરી લેતો હતો. કોઈને મારતો, કોઈને ગાળો બોલતો, કોઈને ઠગતો આદિ કાર્ય કરતો હતો. ત્યારે તે બાળકો રડતાં, રાડો પાડતાં, શોક કરતાં પોત-પોતાનાં માતા-પિતા પાસે ચિલાતની ફરિયાદો કરતા. ત્યારે તેઓનાં માતા-પિતા ધન્ય સાર્થવાહ પાસે આવી ચિલાતની ગેરવર્તણૂકની ફરિયાદો ગુસ્સાપૂર્વક કરતા હતા.

ધન્ય સાર્થવાહે ચિલાતને વારંવાર સમજાવ્યો, પણ તે ચોરી કરતા અટક્યો નહિ, સુધ્યર્યો નહિ અને મારપીટ વગેરે કરતો જ રહ્યો. છેલ્લે એક દિવસે ધન્ય સાર્થવાહે અત્યંત ગુસ્સાપૂર્વક તેને માર મારીને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. હવે તેને કોઈ રોકનારું કે ટોકનારું ન રહ્યું, તેથી તે સ્વચ્છંદી બની જુગારી માંસભક્ષી, દારૂદિયો, વેશ્યાલંપટ બની ગયો.

તે સમયે રાજગૃહી નગરીમાં એક સિંહગુફા નામની ચોરપલ્લી હતી તે ચોરપલ્લી ઊંચી-નીચી પર્વતમાળામાં એવી રીતે વસેલી હતી કે ચોરની શોધમાં આવેલી સેના પણ તેનો નાશ ન કરી શકે.

તે ચોરપલ્લીમાં અત્યંત અધમી, કૂર, દટ્ટપ્રહારી, કુખ્યાત એવો વિજય નામનો ચોર સેનાપતિ રહેતો હતો. પાંચસો ચોરોનો તે અધિપતિ હતો. તે વિજયચોર ઘણા ચોરો, દેશદ્રોહીઓ, વિશ્વાસધાતીઓ, અપરાધીઓ આદિ માટે શરણભૂત હતો. આશ્રયદાતા હતો. ઘણા ગામો, નગરીને લોકો આદિને હંમેશાં માર મારીને લુંટતો હતો. તે ચિલાત પણ પોતાનાં કુકર્મોને કારણે રાજગૃહી નગરીના અનેક લોકો દ્વારા પરાભવ અને તિરસ્કાર પામી વિજય-ચોરના આશ્રયે રહેવા લાગ્યો. ચિલાત ધીરે-ધીરે વિજયચોરનો મુખ્ય તલવારધારી

અને લાઠીધારી બની ગયો, અને તેનાં કાર્યો સારી રીતે પાર પાડવા લાગ્યો; જેથી કરીને વિજયચોરે તેને ઘણી ચોરવિદ્યાઓ, ચોરમંત્રો તથા છલકપટ આદિ શિખવાડ્યા.

કાળકમે વિજયચોર મૃત્યુ પામતા અન્ય ચોરોએ ‘ચિલાત પોતાના લાભનું કારણ થશે.’ એમ જાણી ચોર-સેનાપતિ બનાવી દીધો, તેથી ચિલાતચોર પણ અધાર્મિક કાર્યો કરતો રહેવા લાગ્યો.

ત્યાર બાદ એક દિવસ ચિલાતચોરે બધા ચોરોને બોલાવ્યા. ખાન-પાન-સત્કાર-સન્માન વગેરે કરી બધાને કહ્યું કે - “રાજગૃહી નગરીમાં ધનાઢ્ય એવા ધન્ય સાર્થવાહ રહે છે. આપણો તેમનું ધર લૂંટવાનું છે. લૂંટમાં મળનાર વિપુલ ધન, કનક, રૂપું વગેરે તમે રાખજો, અને તેમની સુંસુમા નામની પુત્રી મારી રહેશે.” ચોરોએ તેની વાતનો સ્વીકાર કર્યો.

પછી તે ચિલાતચોર કવચ ધારણ કરીને, હાથમાં તલવાર લઈ ધનુષ-બાણ, ભાલા આદિ લઈ બધા ચોરો સાથે ચોરપલ્લીની બહાર વાજતે-ગાજતે નીકળ્યો અને દિવસના અંતભાગમાં નગરીના સમીપના એક સઘન વનમાં છુપાઈને રહ્યો.

મધ્યરાત્રિએ બધું સુમસામ થઈ ગયું, એવા સમયે પાણીથી સ્વચ્છ થઈ તાણા ખોલવાની વિદ્યાનું સ્મરણ કરી રાજગૃહીના દરવાજાનાં કમાડો પર પાણી છાંટચું. દરવાજા ઉંઘડી જતાં જોરજોરથી બોલતાં અંદર પ્રવેશ કર્યો અને કહ્યું કે - “જેને નવી માતાનું દૂધ પીવું હોય અર્થાત્ મરવા ઈચ્છતો હોય તે મારી સામે બહાર આવે.” આમ કહી ધન્ય સાર્થવાહના ધરે આવ્યો અને તેના દરવાજા ઉંઘાડ્યા.

ચિલાતચોર દ્વારા પોતાનું ધર લૂંટાતું જોઈને ધન્ય સાર્થવાહ અત્યંત ભયભીત થઈ ગયા અને પોતાના પાંચ પુત્રો સાથે એકાંત સ્થાને છુપાઈ ગયા. ચિલાતચોર ધર લૂંટી, ધન લૂંટી સુંસુમા દારિકાને લઈ નગરીની બહાર નીકળી સિંહગુફા તરફ ભાગવા લાગ્યો. ચોરોના ચાલ્યા ગયા પછી ધન્ય સાર્થવાહ પોતાના ધરે આવ્યા. ઘણું ધન, કનક અને સુંસુમા દીકરીનું અપહરણ થઈ ગયેલું જાણી બહુમૂલ્ય ભેટ લઈ કોટવાળની પાસે ગયા અને કહ્યું : “અમે તમારી સાથે સુંસુમા દીકરીને પાછી લેવા માટે જવા ઈચ્છીએ છીએ. જે ધન-કનક આદિ પાછું મળે, તે તમે રાખજો અને સુંસુમા દીકરી મને પાછી સોંપજો.” નગરરક્ષકોએ તેમની વાતનો સ્વીકાર કર્યો. ત્યાર પછી આયુધોથી સજ્જ થઈ ચિલાતચોર પાસે પહોંચ્યા અને તેની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. નગરસેવકોએ તે ચિલાતચોરને હત-પ્રહત કરીને પરાજિત કરી દીધો. બીજા

બધા ચોરો કનક, ધન વગેરે ત્યાં જ મૂડી, આમતેમ ફેંકી, ચારે દિશામાં પલાયન થઈ ગયા. ત્યાર પછી તે નગરરક્ષકો વિપુલ ધન, કનક આદિ ગ્રહણ કરીને રાજગૃહી નગરી તરફ પાછા ફર્યા.

આ બધું જોઈને ચિલાતચોર અત્યંત ભયભીત થઈ ગયો અને સુંસુમા દારિકાને લઈને એક મહાઅટવીમાં ઘૂસી ગયો. આ જોઈ ધન્ય સાર્થવાહ પાંચે પુત્રોની સાથે કવચ આદિથી સજ્જ થઈને, ‘ઉભો રહે, નિર્લજ્જ ઉભો રહે, નહિ તો મરી ગયો સમજજે.’ આ પ્રમાણે પોકાર કરતા-કરતા ચોરની પાછળ ભાગવા લાગ્યા. છએ જણાને પોતાની પાછળ આવતા જોઈ ચિલાતચોર ઉત્સાહ અને આત્મબળરહિત થઈને સુંસુમાને ઉપાડીને ભાગવામાં અસમર્થ થઈ ગયો, ત્યારે ગ્લાન અને ખિત્ર થઈને સુંસુમાનું મસ્તક તલવારથી કાપી નાખ્યું અને ધડને ત્યાં જ છોડીને મસ્તકને લઈ અટવીની અંદર પ્રવેશી ગયો. ત્યાર પછી ગામરહિત અટવીમાં તૃષા આદિથી પીડિત થઈને દિશા ભૂલી ગયો. તે ચોરપદ્ધી સ્ફુરી પહોંચી શક્યો નહિ અને વચ્ચે જ મરી ગયો.

ધન્ય સાર્થવાહે પોતાના પાંચે પુત્રો સાથે ચિલાતચોરને ગોતવા - પકડવા ઘણી મહેનત કરી, પણ તે ભયાનક અટવીમાં ચિલાતને ગોતી ન શક્યા, પકડી ન શક્યા. છેલ્લે બિસ થઈ એકદમ થાકી સુંસુમા દારિકાને જ્યાં મારી નાંખી હતી, ત્યાં આવ્યા. સુંસુમાને ચિલાત દ્વારા હણાયેલી જોઈને ધન્ય સાર્થવાહ કુહાડાથી છેદાયેલ ચંપકવૃક્ષની જેમ, મહોત્સવ પૂર્ણ થતાં નિસ્સેજ બનેલા ઈન્દ્રધજની જેમ ધડામ દઈને પૃથ્વી પર ફળી પડ્યા. થોડી વાર પછી પાંચે પુત્રો સાથે કરુણા આકંદ - વિલાપ કરતાં ધુસકે-ધુસકે રડવા લાગ્યા. ઘણી વાર સુધી આંસુ વહાવતાં રહ્યાં.

તે છએ જણ પણ ચિલાતચોરની પાછળ ચારેબાજુ દોડવાના કારણે તૃપ્તા અને ભૂખથી પીડિત થઈ ગયા. ભયાનક અટવીમાં ચારેબાજુ પાણીની ગવેષણા કરીને થાકી ગયા, જ્લાન થઈ ગયા, ક્ષાંત થઈ ગયા, પણ પાણી ક્યાંય મળ્યું નહિ. છેવટે ધન્ય સાર્થવાહે મોટા પુત્રને બોલાવીને કહ્યું : “પાણી વિના આપણે હવે રાજગૃહી નગરી પહોંચી શકીએ તેમ નથી, તેથી તમે મારો વધ કરી નાખો, મારા માંસ અને રુધિરનો આહાર કરો. તેના અવલંબન દ્વારા તમે આ અટવી પાર કરી રાજગૃહ નગરીમાં પહોંચી શકશો.”

આ સાંભળી મોટા પુત્રએ કહ્યું : “હે પિતાજ ! તમે અમારા માત-તાત-જનક-ગુરુ છો. દેવતાસ્વરૂપ છો. અમારા ઉપર આપના ઘણા ઉપકાર છે. અમે આપને જીવનથી રહિત કરી આપના માંસ અને રૂધિરનો આહાર કેમ

કરી શકીએ ? એના કરતાં આપ મને જીવનથી રહિત કરી નાંખો અને મારાં માંસ અને રુધિરનો આહાર કરો.”

આ જ પ્રમાણે અન્ય ચારે પુત્રોએ પણ કહ્યું. પાંચે પુત્રોની અભિલાષા જાણી ધન્ય સાર્થવાહે આ પ્રમાણે કહ્યું : “આપણે કોઈને પણ જીવનથી રહિત ન કરીએ, પરંતુ આ સુંસુમા દારિકાના માંસ અને રુધિરનો આહાર કરવો તે આપણા માટે ઉચિત રહેશે; કારણ કે તેનું શરીર નિશ્ચેષ અને નિર્જવ બની ગયું છે.” પાંચે પુત્રોએ તેમની વાત સ્વીકારી લીધી. ત્યાર બાદ છએ જણાએ અરણિ આદિ દ્વારા અગ્નિ ઉત્પત્ત કર્યો અને તેમાં સુંસુમાનાં માંસ અને રુધિરને પકાવીને તેનો આહાર કર્યો આહારથી સ્વસ્થ થઈ તેઓ રાજગૃહી નગરી પહોંચ્યા. મૃતકના ઘણાં લૌકિકકાર્યો કર્યા. કાળકમે શોકથી રહિત થયા.

તે કાળે તે સમયે ભગવાન મહાવીર રાજગૃહી નગરીમાં પદ્ધાર્યા. ધન્ય સાર્થવાહે પાંચે પુત્રો સાથે ભગવાન પાસે આવ્યા. ધર્મોપદેશ સાંભળી દીક્ષિત થયા. અગિયાર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો. એક માસની સંલેખણા કરી સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પશ થયા. ત્યાંથી ચયવી મહાવિદેહકોત્રમાં ઉત્પશ થઈ મનુષ્યજન્મ ધારણ કરી, સંયમનો સ્વીકાર કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે.

ઉપસંહાર : ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ૧૮મા અધ્યયનનો અર્થ બતાવ્યો છે કે - ‘જેવી રીતે ધન્ય સાર્થવાહે વર્ણ, રૂપ, બળ માટે નહિ, પણ રાજગૃહી નગરીમાં પહોંચવા માટે દારિકાનાં માંસ અને રુધિરનો ઉપયોગ કર્યો હતો, તેવી જ રીતે હે આયુષ્માન શ્રમણો ! જે સાધુ અથવા સાધ્વી પ્રગ્રજિત થઈને જેમાંથી વમન જરે છે, જે પિતાસ્વી, શુકાસ્વી, શોણિતાસ્વી તથા અવશ્ય છોડવાયોગ્ય છે, એવા આ ઔદારિકશરીરના વર્ણ, રૂપ, બળ કે વિષયવૃદ્ધિ માટે આહાર કરતાં નથી. પરંતુ ફક્ત સિદ્ધગતિને પ્રાપ્ત કરવા માટે જ આહાર કરે છે, તેઓ આ ભવમાં ઘણાં શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ તથા શ્રમણ-શ્રમણીઓ માટે પૂજનીય થાય છે અને સંસારઅટવીને પાર કરે છે.’

જેમ તેઓએ અટવી પાર કરવા અને નગરી સુધી પહોંચવાના ઉદેશથી જ પુત્રીના માંસનું ભક્ષણ કર્યું, તેવી રીતે સાધુ, ગુરુની આજ્ઞાથી આહાર કરે છે. આસક્તિથી નહિ, શરીરનાં વર્ણ, બળ કે રૂપની વૃદ્ધિ માટે નહિ, પરંતુ સંસારને પાર કરવા અને મોક્ષપ્રાપ્ત કરવાના ઉદેશથી જ તે ભાવિતાત્મા અને મહા-સાત્વશાળી મુનિ આહાર કરે છે. ઔદારિકશરીર મોક્ષપ્રાપ્તિનું સાધન હોવાથી તેને ટકાવવા માટે જ આહાર કરે છે.

આમ, આ અધ્યયનમાં ચિલાતચોર અને ધન્યશેઠના દેષાંત દ્વારા હિતશિક્ષા આપવામાં આવી છે.

અંતગાડદશાંગ સૂત્ર

પાંચમો વર્ગ - પ્રથમ અદ્યાયન : પદ્માવતી

તે કાળે - તે સમયે દ્વારિકા નામની નગરી હતી. કૃષ્ણમહારાજા ત્યાં રાજ્ય કરી રહ્યા હતા. તે કૃષ્ણવાસુદેવના પદ્માવતી નામનાં મહારાણી હતાં. અહીંતુ અરિષ્ટનેમિ તીર્થકર તે સમયે દ્વારિકા નગરીમાં સમોસર્યા. ઉધાનપાલકની આજી લઈ સંયમ અને તપ દ્વારા આત્માને ભાવિત કરતા વિચરવા લાગ્યા. કૃષ્ણવાસુદેવ મહારાણી પદ્માવતી આદિ પરિષદ ભગવાનનાં દર્શનહેતુ નીકળ્યાં. ભગવંતે પરિષદને ધર્મકથા કહી. પરિષદ ધર્મકથા સાંભળી સ્વસ્થાને ગઈ.

ત્યાર પછી કૃષ્ણવાસુદેવે ભગવાન અરિષ્ટને મિને વંદન-નમસ્કાર કર્યા અને આ પ્રમાણે પૂછ્યા કરી : “હે ભગવન ! તુર યોજન લાંબી, દર યોજન પહોળી પ્રત્યક્ષ દેવલોક સમાન આ દ્વારિકા નગરીનો વિનાશ ક્યા કારણથી થશે ?”

ભગવંતે કૃષ્ણને સંબોધીને કહ્યું : “હે કૃષ્ણ ! આ દ્વારિકા નગરીનો વિનાશ (૧) સુરા (મદિરા, દારુ), (૨) અગ્નિ અને (૩) દ્વિપાયન ઝઘિનો કોપ - આ ત્રણ કારણોથી થશે.”

ભગવંતના શ્રીમુખેથી દ્વારિકા નગરીના વિનાશનું કારણ સાંભળી કૃષ્ણ-વાસુદેવના મનમાં એવો અધ્યવસાય, વિચાર - ચિંતન ઉત્પત્ત થયો કે - ‘ધન્ય છે તે જાલિ, મયાલિ આદિ યદુકુમારોને, જેઓએ સુવર્ણ, રજત, રાજ્ય, અંતઃપુરાદિ સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી તથા પ્રચુર સોના-ચાંદી આદિ સારભૂત દ્વયનો દેવાયોગ્ય ભાગ દાનમાં દઈ ભગવાન પાસે સંયમ અંગીકાર કર્યો છે. હું અધન્ય છું, અપુણ્ય છું, જેના કારણે રાજ્ય, અંતઃપુર અને માનવીય કામભોગોમાં ગૃદ્ધ, આસક્ત તેમ જ મૂર્ચિદ્ધ છું. હું પ્રભુની પાસે સંયમ સ્વીકારી શકતો નથી.’

ભગવાને પોતાના કેવળજ્ઞાનના બળથી કૃષ્ણવાસુદેવના મનમાં ચાલતા ભાવો જાણી તેઓએ કૃષ્ણને એ વિશે કહ્યું અને પૂછ્યું : “શું આ વાત સત્ય છે ?” કૃષ્ણમહારાજે કહ્યું : “હા ભગવાન ! આપે કહ્યું તે સત્ય છે, યથાર્થ છે.”

भगवाने पुनः इरमाव्युः “हे कृष्ण ! अेवुं क्यारेय थयुं नथी, थतुं नथी अने थशे नहि के वासुदेव पोताना वर्तमानभवमां धन, धान्य, संपत्ति छोडी महाक्रतो (साधुपण्य) ले, वासुदेवे दीक्षा लीधी नथी अने लेशे पणा नहि.”

“હે ભગવનું ! તેનું કારણ શું છે ?”

ભગવાને કહ્યું : “હે કૃષ્ણ ! બધા વાસુદેવો નિયમા (નિશ્ચયથી), નિયાણકડા (નિદાનકૃત) હોય છે, માટે ક્યારેય પણ વાસુદેવ સંયમ લેતા નથી અને લેશે પણ નહિ.”

ભગવાન પાસેથી આવું સાંભળી શ્રીકૃષ્ણે ભગવાનને પોતાના ભવિષ્ય સંબંધી પૂછ્યા કરી : “હે ભંતે ! અહીંથી કાળના સમયે કાળ કરીને હું ક્યાં જઈશ ? ક્યાં ઉત્પત્ત થઈશ ?”

ભગવાને કહ્યું : “સુરા, અજિન અને દ્વિપાયન ઋષિના કોધના કારણે દ્વારિકા નગરીના બળી જવા પર તથા માતા-પિતા, સ્વજનોના વિયોગ થવા પર તું રામ-ખણ્ઢેવની સાથે દક્ષિણી સમુદ્રતટે પાંચ પાંડવો પાસે પાંડુ-મથુરા તરફ જઈશ. રસ્તામાં વિશ્રામ હેતુ કૌશામ્બ્રવન ઉધાનમાં વિશાળ વટવૃક્ષ નીચે પૂઠ્યી શિલાપણ પર પીતાંબર ઓઢીને તું સૂતો હોઈશ, તે સમયે મૃગના ભ્રમમાં જરાકુમાર દ્વારા છોડાયેલા તીક્ષ્ણ તીરથી તારો ડાબો પગ વીંધાઈ જશે. આમ કાળના સમયે કાળ કરી વાલુકાપ્રભા નામની ત્રીજી પૂઠ્યીમાં ઉજ્જવળ વેદનાને ભોગવવા તું ઉત્પત્ત થઈશ.”

ભગવાનના શ્રીમુખેથી પોતાનું ભવિષ્ય સાંભળ્યા પછી શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ જિત્ર થઈ આર્તધ્યાન કરવા લાગ્યા. ત્યારે ભગવાન આશાસન આપતા પુનઃ બોલ્યા : “હે દેવાનુપ્રિય ! તમે આર્તધ્યાન કરો નહિ. કાલાંતરમાં તમે ત્રીજી પૂઠ્યીમાંથી નીકળીને આ જ જંબૂદ્વીપના ભરતકોત્રમાં આગામી ઉત્સર્પિણી-કાલમાં પુંડુ જનપદના શતદ્વાર નામના નગરમાં ‘અમમ’ નામના ૧૨ મા તીર્થકર થશો. ઘણાં વર્ધો સુધી કેવળીપર્યાયનું પાલન કરી સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત થશો.”

અરિહંતપ્રભુના મુખારવિંદથી પોતાના ભવિષ્યનું આ વૃત્તાંત સાંભળી કૃષ્ણવાસુદેવ ખૂબ જ પ્રસંગ અને સંતુષ્ટ થયા. પોતાની ભુજી અફળાવવા લાગ્યા. અત્યંત આનંદમાં આવી જઈ જ્યનાદ કરતા સમવસરણમાં સ્ફૂર્તિથી ત્રણ પગલાં પાછાં ગયાં. પાછા જઈને જોરથી સિંહનાદ કર્યો. પછી ભગવંતને વંદન-નમસ્કાર કરીને આભિષેક્ય હસ્તિરત્ન ઉપર બેસી પોતાના ભવનમાં આવ્યા. પોતાની ઉપસ્થાન શાળા(કચેરી-બેઠક)માં જ્યાં તેમનું સિંહાસન હતું, તેની ઉપર પૂર્વાભિમુખે બેઠા અને ક૊ટુંબિક પુરુષોને બોલાવી તેઓએ આ પ્રમાણે કહ્યું : “હે દેવાનુપ્રિયે ! તમે દ્વારિકા નગરીના સમસ્ત રાજમાર્ગોમાં હાથી ઉપર આરૂઢ થઈને ઉદ્ઘોષણા કરો કે - ‘હે દેવાનુપ્રિયે ! આ દ્વારિકા નગરીનો સુરા, અજિન અને દ્વિપાયન ઋષિના કોધથી નાશ થવાનો છે, તેથી જેની પણ ઈચ્છા હોય, પછી તે રાજી હોય, શ્રેષ્ઠી, રાણી, રાજકુમારી હોય કે

तलवर के मांडलिक, कौटुंबिक होय, जेने प्रभु पासे मुंडित थઈ दीक्षा ग्रहण करवी होय, तेने કૃષ્ણવાસુદેવ સંયમ ગ્રહણ કરવાની આજા આપે છે. તેમના આશ્રિત બધાં કુટુંબીજનોની વ્યવસ્થા કૃષ્ણવાસુદેવ યથાયોગ્ય રીતે કરશે, અને તેમનો દીક્ષામહોત્સવ પણ મહાન વૈભવ તથા ધામધૂમથી ઉજવશે.' કૌટુંબિક પુરુષોએ તેમની આ આજા ઉદ્ઘોષિત કરી અને તે પ્રમાણે કૃષ્ણવાસુદેવને સમાચાર આપ્યા.

ત્યાર પછી ભગવાનનો ધર્મોપદેશ સાંભળી મહારાણી પદ્માવતીને વેરાગ્ય જાગ્યો. તેઓ અત્યંત હર્ષિત અને સંતુષ્ટ થઈ ભગવાનને વંદન-નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે બોલ્યાં : “હે ભગવન् ! નિર્ગંધ પ્રવચન પર હું શ્રદ્ધા કરું છું. આપ જે કહો છો, તે જ યથાર્થ છે. સત્ય છે. હે ભગવાન ! હું કૃષ્ણવાસુદેવની આજા લઈ આપ સમીપે મુંડિત થઈ પ્રજાજિત થવા ઈચ્છું છું.”

“હે દેવાનુપ્રિય ! જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો. ધર્મકાર્યમાં વિલંબ ન કરો.” આ પ્રમાણે ભગવાન બોલ્યા.

ત્યાર બાદ ધર્મરથ પર આરુઢ થઈ પદ્માવતીદેવી પોતાના મહેલે પાછાં ફર્યાં અને કૃષ્ણવાસુદેવ હતા ત્યાં આવ્યાં. બે હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક કૃષ્ણવાસુદેવ સમક્ષ આ પ્રમાણે બોલ્યાં : “હે દેવાનુપ્રિય ! આપની આજા હોય, તો હું પ્રભુના સાંનિધ્યે દીક્ષા ગ્રહણ કરવા ઈચ્છું છું.”

કૃષ્ણવાસુદેવે કહ્યું : “હે દેવાનુપ્રિયા ! જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો. ધર્મકાર્યમાં વિલંબ ન કરો.” પદ્માવતીદેવીની દૃઢ ભાવના જોઈ કૃષ્ણવાસુદેવે કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવી મહારાણી પદ્માવતીને યોગ્ય મહાભિનિષ્ઠમણના ઉત્સવની તૈયારી કરવાનો આહેશ આપ્યો. કૌટુંબિક પુરુષોએ તે પ્રમાણે સંયમ-મહોત્સવની તૈયારી કરી અને તે પ્રમાણે કૃષ્ણવાસુદેવને જાણ કરી.”

ત્યાર પછી કૃષ્ણવાસુદેવે પદ્માવતીરાણીને પાટ પર બેસાડ્યાં. સુવર્ણકળશાદિ આઠસો ચોસઠ (૮૬૪) કળશોથી મહાભિનિષ્ઠમણાભિષેક કર્યો. બધા અલંકારોથી વિભૂષિત કરી એક હજાર પુરુષો ઉપાડી શકે એવી શિબિકામાં બેસાડ્યાં. દ્વારકા નગરીની મધ્યમાં થઈ જ્યાં રૈવતક પર્વત હતો, જ્યાં સહલાપ્રવન ઉધાન હતું ત્યાં ઉતાર્યાં અને જ્યાં અહૃત અરિષ્ટનેમિ હતા ત્યાં આવ્યા. પ્રભુને ત્રણ વાર આદક્ષિણા-પ્રદક્ષિણા કરી વંદન-નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે કહ્યું : “હે ભંતે ! આ પદ્માવતીદેવી મારા પટરાણી છે, મને તે ઈષ છે, પ્રિય છે, ગુણવાન છે, મારા મનને અનુકૂળ આનંદ આપનારી છે. શાસોચ્છવાસની

જેમ પ્રિય છે. મારી આવી પ્રિય પટરાણી પદ્માવતીની ભિક્ષા આપને શિષ્યા-રૂપમાં આપું છું. આપ એનો સ્વીકાર કરો.”

કૃષ્ણાવાસુદેવની પ્રાર્થના સાંભળી ભગવાન બોલ્યા : “હે દેવાનુપ્રિય ! તમને સુખ ઉપજે તેમ કરો. ધર્મકાર્યમાં વિલંબ ન કરો.”

ત્યાર બાદ તે પદ્માવતીદેવીએ ઈશાનખૂણામાં જઈને સ્વયં પોતે પોતાના અલંકારો ઉતાર્યા, સ્વયં જ પોતાનો પંચમુદ્રિ લોચ કર્યો. ભગવંત પાસે આવીને વંદન-નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે બોલ્યા : “ભગવન્ ! આ સંસાર જન્મ, જરા, મરણાદિ દુઃખરૂપી આગમાં બળી રહ્યો છે. દુઃખથી મુક્ત થવા હું દીક્ષા ગ્રહણ કરવા ઈચ્છું છું. કૃપા કરી આપ મને ચારિત્રધર્મનો સ્વીકાર કરાવો.”

ત્યારે અહૃત્ અરિષ્ટનેમિએ પદ્માવતીદેવીને સ્વયંમેવ પ્રવ્રજ્યા પ્રદાન કરી, યક્ષિણી આર્યાનિ શિષ્યારૂપે સૌંપ્યા. યક્ષિણીઆર્યાએ પદ્માવતીને ધર્મશિક્ષા આપી તથા સંયમપૂર્વક કેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ તે શિખડાવ્યું. ગુરુલણીની આપેલી શિક્ષા પ્રમાણે પદ્માવતી આર્યા ઈર્યાસમિતિ, ભાષા-સમિતિ આદિ સમિતિઓ તથા મનગુપ્તિ આદિ ગુપ્તિથી સંપત્ત ઈન્દ્રિયોનું ગોપન કરનારાં ગુપ્તેન્દ્રિય - કાચબાની જેમ ઈન્દ્રિયોને વશમાં રાખનાર બ્રહ્મચારિણી આર્યા બની ગયાં.

પદ્માવતી આર્યાએ યક્ષિણી આર્યા સમીપે સામાયિકથી લઈને અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું. સાથે-સાથે ઘણા ઉપવાસ, છઠુ, અહુમ ચોલા, અર્ધમાસ-ખમણ, માસખમણ આદિ વિવિધ તપ દ્વારા આત્માને ભાવિત કરતાં વિચરવા લાગ્યાં. આમ પદ્માવતી આર્યા પૂરા વીસ વર્ષની ચારિત્રપર્યાયનું પાલન કરી એક માસની સંલેખનામાં આત્માને જોડી સાઠ (૬૦) ભક્ત અનશન કરીને અર્થાત્ સંથારો કરી જે પ્રયોજનને માટે સંયમ લીધો હતો, તે પ્રયોજનને અંતિમ શાસથી સિદ્ધ કર્યું. તેઓ સિદ્ધગતિને પાખ્યાં અર્થાત્ સિદ્ધ - બુદ્ધ મુક્ત થઈ ગયાં.

ઉપસંહાર : આ અધ્યયનમાં કૃષ્ણમહારાજા દ્વારકા નગરીના વિનાશની વાત સાંભળીને બીજાને પ્રવ્રજ્યા લેવાની પ્રેરણા કરે છે. દીક્ષિતોના પરિવાર, વ્યવહારની વ્યવસ્થા કરવાનું વચ્ચે આપે છે તેમ જ પોતાનાં પુત્ર, પુત્રી, પૌત્ર, પટરાણીઓને સંયમની સહર્ષ અનુમતિ પણ આપે છે. આમ તેઓની ધર્મદલાલી વિશિષ્ટ હતી, ધર્મશ્રદ્ધા અજોડ હતી.

તેમની પટરાણી પદ્માવતીદેવી ઝૂલ સમાન કોમળ હતાં, છતાં એટલાં જ તપસાધનામાં સિંહણ સમાન શૂરવીર બન્યા, તે જાણી શકાય છે. તેનાથી નારીશક્તિનો પરિચય થાય છે. તેમનો અપૂર્વ ત્યાગ અને સંયમની ઉત્કંઠ પ્રશંસનીય છે.

નિરયાવલિકા સૂત્ર - પુણ્યકા વર্গ

અધ્યયન ૩ - સોમિલ શ્રાવક

તે કાળે - તે સમયે વારાણસી નામની નગરી હતી. ત્યાં સોમિલ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે ધન-ધાન્ય આદિથી સમૃદ્ધ હતો, તેમ જ ચાર વેદ, ઈતિહાસ, નિધટું (કોશ) આદિ પણાંગવિદ્ (ઇ અંગનો જાણકાર) હતો. તે ઉપરાંત અનેક શાસ્ત્રોમાં નિપુણ હતો. તે નગરીમાં પુરુષાદાનીય અર્હત્ત પાર્શ્વપ્રભુ પધાર્યા. પરિષદ નીકળી અને પર્યુપાસના કરવા લાગી.

‘ભગવાન પધાર્યા છે’ તે સમાચાર જાણી સોમિલ બ્રાહ્મણને પણ પ્રભુ પાસે જઈ મનમાં મૂઝવતા પ્રશ્નો પૂછવાનો વિચાર આવ્યો. તે ભગવાન પાસે ગયો. પ્રભુના યથોચિત ઉત્તર સાંભળી, બોધ પામી, શ્રાવકધર્મ સ્વીકારીને પાછો ફર્યો. ત્યાર પછી કોઈ સમયે ભગવાન પણ વિહાર કરી બહારના દેશોમાં વિચરવા લાગ્યા.

ત્યાર પછી તે સોમિલ બ્રાહ્મણ સત્સંગના અભાવે શ્રાવકધર્મથી ચ્યુત થઈ ગયો અને મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત થયો. એક વખત મધ્યરાત્રિએ તેને વિચાર આવ્યો કે - ‘ગૃહસ્થસંબંધી મેં સર્વકાર્ય કરી લીધાં છે, હવે મારા માટે યોગ્ય છે કે વારાણસી નગરીની બહાર આંબાનાં વૃક્ષોનો બગીચો બનાવું તથા બિજોરા, આમલી, ફૂલો વગેરેની વાડી બનાવું.’ સૂર્યોદય થતાં જ તેણે નગરીની બહાર પૂર્વોક્ત સર્વ સ્થળો બનાવરાવ્યાં. ત્યાર પછી તે આપ્રવન, પુષ્પવાડી વગેરે ધીરે-ધીરે ફળ-પુષ્પોવાળા, હરિયાળાં તથા અત્યંત સુશોભિત થઈ ગયાં. ત્યાર બાદ કોઈ સમયે સોમિલ બ્રાહ્મણને આ પ્રકારનો અધ્યવસાય ઉત્પત્ત થયો કે - ‘બ્રાહ્મણકુળમાં જન્મેલો છું, મેં વ્રતોનું પાલન કર્યું, વેદોનો અભ્યાસ કર્યો, આંબાનાં બગીચા, ફૂલવાડી વગેરે બનાવ્યાં. હવે મારે માટે યોગ્ય છે કે - કડાઈ, કડઢી, તામ્રપત્ર આદિ તાપસો માટેનાં ઉપકરણો બનાવી. જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુદુંબનો ભાર સોંપી, જ્ઞાતિજનોનો ખાન-પાન-સત્કાર-સંન્માન આદિ કરી અનેક પ્રકારના વાનપ્રસ્થ આશ્રમ છે, તેમાંથી દિશા પ્રોક્ષિક તાપસ છે, તેની પાસે હું દિશા પ્રોક્ષિકરૂપે પ્રત્રજિત બનું અને પ્રત્રજિત થયા પછી પણ હું આ પ્રકારનો અભિગ્રહ ધારણ કરીશ કે - ‘જ્યાં સુધી જીવું ત્યાં સુધી નિરંતર છહું છહું કરતો ચકવાત તપસ્યા કરીને, સૂર્યની સામે બે હાથ ઊંચા રાખીને આતાપના ભૂમિમાં આતાપના લઈશ.’ આ પ્રકારે તેણે વિચાર કર્યો. સૂર્યોદય થતાં વિચાર પ્રમાણે તેણે બધાં કાર્યો કરી, દિશાપ્રોક્ષિક તાપસરૂપે પ્રત્રજિત થઈ, પૂર્વોક્ત અભિગ્રહ ધારણ કરી છહુતપ સ્વીકારી વિચરવા લાગ્યો.

દિશાપ્રોક્ષિક તાપસી પ્રવ્રજ્યામાં દિશાની પ્રમુખતાથી તેના અધિપતિ દેવોની પૂજા-ભક્તિ કરવામાં આવે છે. તેઓની આજ્ઞાથી તે દિશામાંથી યજસામગ્રી અને ખાદ્યસામગ્રી ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. ત્યાર બાદ હવન યજ્ઞ કરી ખાદ્યસામગ્રી પકાવવામાં આવે છે. પછી અતિથિને જમાડીને પોતે ભોજન ગ્રહણ કરે છે.

આ પ્રમાણે કરતા-કરતા એક દિવસ મધ્યરાત્રિએ અનિત્ય જાગરણ કરતા સોમિલ બ્રહ્મર્થિને આ પ્રકારનો વિચાર આવ્યો કે - ‘હું અત્યંત ઊંચા કુળમાં જન્મેલો, સોમિલ નામનો બ્રહ્મર્થિ છું. મેં ગૃહસ્થાશ્રમનાં વ્રતો બરાબર પાલન કર્યાં, આમ્રવન, વાડીઓ વગેરે બનાવરાવ્યાં, ત્યાર બાદ હું તાપસરૂપે પ્રવજિત થયો અને તે દિવસથી જ નિરંતર છહુ-છહુ તપશ્ચર્યા સ્વીકારીને વિચરું છું, પરંતુ હવે મારા માટે એ યોગ્ય છે કે કાલે સૂર્યોદય થતાં જ ગૃહસ્થ-જીવનના સાથીઓ અને તાપસજીવનના સાથીઓને પૂછીને, અનેક પ્રાણીઓને વચન દ્વારા સન્માન આપી, વલ્કલ વસ્ત્ર પહેરી, કાષ્ઠમુદ્રાથી મોઢાને બાંધીને, ઉત્તરાભિમુખ થઈ, પોતાના ભંડોપકરણ કાવડમાં નાંખી ઉત્તર દિશામાં મૃત્યુ માટે મહાપ્રસ્થાન કરું.’

બીજે દિવસે સૂર્યોદય થતાં તેણે રાત્રિએ વિચાર્યા પ્રમાણે બધી વિધિ કરી અને અભિગ્રહ લીધો કે - ‘હું ચાલતા-ચાલતા, જળમાં, પહાડ પર, ખડકો કે ગુફા, ગમે તે સ્થાને પડી જાઉં, તો મારે ત્યાંથી ઉઠવું કલ્પે નહિ.’ આ પ્રમાણે અભિગ્રહ કરી તેણે ઉત્તરદિશા તરફ પ્રયાણ કર્યું. ત્રીજે પ્રહર થતા રોકાઈને સ્નાન, હવન વગેરે સર્વ યજાવિધિ કરી, પછી અગ્નિદેવતાને બલિ તર્પણ કરી કાષ્ઠમુદ્રાથી મુખ બાંધી મૌન ધારણ કરી ધ્યાનમાં બેસી ગયો. આ રીતે તેની દિનચર્યા ચાલતી રહી.

એક સમયે મધ્યરાત્રિના સમયે એક દેવ તેની સમક્ષ પ્રગટ થયો. તે દેવ આકાશમાં રહીને સોમિલ બ્રહ્મર્થિને કહ્યું કે - “તમારી આ પ્રવર્જયા દુષ્પ્રવર્જયા છે.” સોમિલ બ્રહ્મર્થિએ તે દેવની વાત પર ધ્યાન આપ્યું નહિ. દેવે બીજી વાર, ત્રીજી વાર પણ આ પ્રમાણે કહ્યું : “હે સોમિલ બ્રાહ્મણ ! તમારી પ્રવર્જયા દુષ્પ્રવર્જયા છે.” ત્યારે પણ સોમિલે એ વાત પર ધ્યાન આપ્યું નહિ. તેથી તે દેવ જે દિશામાંથી આવ્યો હતો, તે દિશામાં પાછો ચાલ્યો ગયો.

સોમિલે બીજે દિવસે સૂર્યોદય થતાં ફરી ઉત્તરદિશા તરફ પ્રયાણ કર્યું. ત્રીજા પ્રહરમાં પાછો દેવ પ્રગટ થયો. ફરીથી તે જ પ્રમાણે સોમિલને કહ્યું. આમ કરતા-કરતા પાંચમા દિવસના ત્રીજા પ્રહરમાં પાછો દેવ પ્રગટ થયો અને ફરીથી એણે સોમિલને દુષ્પ્રવર્જયા કહ્યું. બે-ત્રણ વાર કહ્યું ત્યારે સોમિલે તે દેવને પૂછ્યું : “હે દેવાનુપ્રિયે ! મારી પ્રવર્જયા દુષ્પ્રવર્જયા કેમ છે ?”

ત्यारे ते देव सोमिलने आ प्रमाणे कहे छे : “पहेलां तमे पार्श्वप्रभु पासे श्रावकव्रत अंगीकार करेल. पछी सत्संग न मणता अने भिथ्यात्वपर्यायो वधता तमे आ तापसपर्यायनो स्वीकार कर्यो.” त्यारे सोमिल ब्राह्मणे देवने पूछयुः : “हवे तमे ज कहो, मारी प्रव्रज्या सुप्रव्रज्या केवी रीते थाय? जवाबमां देवे कहुः : “हे देवानुप्रिये! जो तमे पूर्वे ग्रहण करेलां पांच अशुद्धतने स्वयंमेव स्वीकारीने विचरो, तो तमारी आ प्रव्रज्या सुप्रव्रज्या थशे.” आम कही देवे सोमिलने वंदन-नमस्कार कर्या अने जे दिशामांथी आव्यो हतो ते ज दिशामां पाइयो चाल्यो गयो. ते देवना अंतर्धान थया बाट सोमिल ब्रह्मर्षि पूर्वे स्वीकारेलां पांच अशुद्धतोनो स्वीकार करी विचरण करवा लाय्या.

त्यार बाट सोमिले घणा उपवास, छट, अहम यावत् अर्धमासभमण, मासभमण आष्टि तपथी पोताना आत्माने भावित करतां घणां वर्षो सुधी श्रावकपर्यायनुं पालन कर्यु. अंते अर्धमासिक संलेखना द्वारा आत्मानी आराधना करी अने त्रीस भक्त(भोजन)नो अनशन द्वारा त्याग करी पूर्वकृत पापस्थाननी (दुष्प्रव्रज्यारूप करेला प्रमादनी) आलोचना अने प्रतिकमण कर्या विना सम्यकृत्वनी विराधनानां काणणे काणना समये काण करीने शुक्रावतंसक विमानमां शुक्र महाग्रह देवरूपे उत्पन्न थया.

त्यानुं आयुष्य पूर्ण थतां तेओ महाविदेहक्षेत्रमां मनुष्यरूपे जन्म धारण करी, संयम अंगीकार करीने सर्वकर्मोनो नाश करी सिद्ध थशे.

उपसंहार : एकदा शुक्रदेव, भगवान महावीर स्वामीनां दर्शनार्थे पधारेल. पोतानी ऋष्टि नाटकनुं प्रदर्शन करी पाइया चाल्या गया. त्यार बाट गौतम स्वामीना प्रश्नना उत्तरमां प्रभुअे तेनो पूर्वभव कह्यो.

तेना पूर्वभव परथी आपणे ए बोध लेवानो छे के - ‘व्रतभंग अने तापसी-दीक्षा स्वीकार करवाथी, आलोचना-प्रतिकमण न करवाथी ते सोमिल विराधक थई ज्योतिषीमां उत्पन्न थया. श्रावकधर्मनुं पालन करनारनी गति वैमानिकदेवनी थाय छे. सोमिले देवनी प्रेरणाथी अंते व्रत धारण कर्या, परंतु सम्यगृदर्शननी शुद्धि करी नहि. सम्यकृत्वनी विराधना करीने, पूर्वकृत पापोनी आलोचनाटि कर्या विना ज काणधर्म पाभ्या, तेथी ते ज्योतिषीदेवोमां शुक्र महाग्रह देवरूपे उत्पन्न थया. अहीं सम्यगृदर्शन-श्रद्धानी महता प्रतीत थाय छे, प्रगट थाय छे. सम्यगृदर्शन विनानुं चारित्रपालन सझण थतुं नथी. आपणे पण आ वात पर विचार करी तेने आत्मसात् करी आपणुं ज्ञवन ते प्रमाणे बनाववा प्रयत्न करीअे ते ज आपणा माटे एकांते हितकारक छे.’

ઉટારાધ્યયન સૂત્ર

અધ્યયન ૧૦મું - દુમપત્રક

જીવનની ક્ષણભંગુરતા અને પ્રમાદત્યાગ -

દુમપત્તએ પંડુયએ જહા, ણિવડિ રાઇગણાણ અચ્ચએ ।

એવં મણુયાણ જીવિયં, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૧॥

શબ્દાર્થ : જહા - જે રીતે, રાઇગણાણ - રાત્રિ અને દિવસોના, અચ્ચએ - વીતી જવા પર, દુમપત્તએ - વૃક્ષનાં પાંદડાં, પંડુયએ - પીળાં થઈને, ણિવડિ - નીચે પડી જાય છે, એવં - આ રીતે, મણુયાણ - મનુષ્યોનું, જીવિયં - જીવન, ગોયમ - હે ગૌતમ !, સમય - સમયમાત્ર પણ, મા પમાયએ - પ્રમાદ, આણસ કરીશ નહિ.

ભાવાર્થ : જેમ રાત-દિવસનો કણ વ્યતીત થતાં જાડનાં પીળાં થઈ ગયેલાં પાંદડાં સુકાઈને ખરી પડે છે, તેમ મનુષ્યજીવન પણ પડવાનું છે અર્થાત્ આયુષ્ય સમાપ્ત થઈ જવાનું છે, માટે હે ગૌતમ ! ક્ષણમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

કુસગે જહ ઓસબિંડુએ, થોવં ચિંદુઝ ! લંબમાણએ ।

એવં મણુયાણ જીવિયં, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨॥

શબ્દાર્થ : જહ - જે રીતે, કુસગે - ડાખના કે ધાસના અગ્રભાગ પર, લંબમાણએ - લટકતાં અને વાયુથી જૂલતાં, ઓસબિંડુએ - જાકળનાં બિંદુઓ, થોવં - થોડા સમય સુધી, ચિંદુઝ - સ્થિર રહે છે, અને પછી નીચે પડી જાય છે.

ભાવાર્થ : ડાખના અગ્રભાગ પર અવલંબીને રહેલું જાકળબિંદુ જેમ થોડી વાર જ રહી શકે છે તેમ મનુષ્યજીવન પણ ક્ષણભંગુર છે, તેથી હે ગૌતમ ! ક્ષણમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

ઇઝ ઇત્તરિયમિ આઉએ, જીવિયએ બહુપચ્ચવાયએ ।

વિહુણાહિ રય પુરેકડં, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૩॥

શબ્દાર્થ : ઇઝ - આ રીતે, ઇત્તરિયમિ - થોડા સમયના, આઉએ - આયુષ્યવાળા અને તેમાં પણ, બહુપચ્ચવાયએ - અનેક વિધવાળા, જીવિયએ - જીવનમાં, પુરેકડં - પૂર્વકૃત, રય - કર્મરજનો, વિહુણાહિ - આત્માથી દૂર કરો.

ભાવાર્થ : આ અલ્પકાલીન આયુષ્યમાં પણ જીવન અનેક વિઘ્નોથી પુકત છે, માટે પૂર્વબદ્ધ કર્મરજને આત્માથી દૂર કરો અર્થાત્ તેનો કષય કરો. આમ કરવામાં હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

મનુષ્યજગ્નની દુર્લભતા :

દુલ્લહે ખલુ માણુસે ભવે, ચિરકાલેણ વિ સવ્વપાણિણં ।

ગાઢા ય વિવાગ કમ્મુણો, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૪॥

શબ્દાર્થ : ચિર કાલેણ વિ - સુદીર્ઘકાળમાં પણ, સવ્વપાણિણં - બધાં પ્રાણીઓને માટે, માણુસે - મનુષ્યનાં, ભવે - ભવ, ખલુ - ચોક્કસપણે, દુલ્લહે - દુર્લભ છે, કમ્મુણો - કર્માનાં, વિવાગ - વિપાક, ગાઢા ય - અત્યંત ગાઢ હોય છે.

ભાવાર્થ : કર્માના ગાઢ ઉદ્યને લીધે તમામ પ્રાણીઓને ચિરકાળ સુધી મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ થવી અતિદુર્લભ છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

પુઢવીકાય-મઝગાંઓ, ઉકકોસં જીવો ઉ સંવસે ।

કાલં સંખાઈયં, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૫॥

શબ્દાર્થ : પુઢવીકાયં - પૃથ્વીકાયમાં, અઝગાંઓ - ગયેલો, ઉત્પત્ત થયેલો, ઉકકોસં - વધારેમાં વધારે, અધિકતામ, સંવસે - ત્યાં વસે, ઉ - તો, સંખાઈયં - સંખ્યાતીત, અસંખ્ય, કાલં - કાળ સુધી.

ભાવાર્થ : પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પત્ત થયેલો જીવ, તેમાં ને તેમાં જન્મ-મરણ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ પસાર કરે છે, તેથી હે ગૌતમ ! મનુષ્યદેહમાં ધર્મારાધન કરવામાં સમયમાત્રનો પ્રમાદ ન કર.

આઉકકાય-મઝગાંઓ, ઉકકોસં જીવો ઉ સંવસે ।

કાલં સંખાઈયં, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૬॥

શબ્દાર્થ : આઉકકાય - અકાયમાં.

ભાવાર્થ : અપ્રકાયમાં ઉત્પત્ત થયેલો જીવ, તેમાં ને તેમાં જન્મ-મરણ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ પસાર કરે છે, તેથી હે ગૌતમ ! મનુષ્ય જીવનમાં ક્ષણમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

તેઉકકાય-મઝગાંઓ, ઉકકોસં જીવો ઉ સંવસે ।

કાલં સંખાઈયં, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૭॥

शब्दार्थ : तेउक्काय - तेउक्यमां.

भावार्थ : अजिनिकायमां उत्पन्न थयेलो ज्ञव तेमां ने तेमां जन्म-
मरण करतां उत्कृष्ट असंघ्यकाण पसार करे छे, तेथी गौतम ! क्षणमात्रनो
पण प्रभाद न कर.

वाउक्काय-मङ्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे ।

कालं संखाईयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥८॥

शब्दार्थ : वाउक्कायं - वायुक्यमां.

भावार्थ : वायुक्यमां उत्पन्न थयेलो ज्ञव तेमां ने तेमां जन्म-
मरण करतां उत्कृष्ट असंघ्यकाण पसार करे छे, तेथी हे गौतम ! क्षणमात्रनो
पण प्रभाद न कर.

वणस्सइक्काय-मङ्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे ।

कालमणांत दुरंतयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥९॥

शब्दार्थ : वणस्सइक्कायं - वनस्पतिकायमां, दुरंतयं - हुःख्थी अंत
थनार, अणांत - अनंत.

भावार्थ : वनस्पतिकायमां उत्पन्न थयेलो ज्ञव तेमाने तेमां जन्म-
मरण करतां उत्कृष्ट, अनंतकाण पसार करे छे, तेथी हे गौतम !
समयमात्रनो पण प्रभाद न कर.

बेइंदियकाय-मङ्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे ।

कालं संखिज्ज सणिणयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥१०॥

शब्दार्थ : बेइदियकायं - बेईन्द्रियकायमां, अङ्गओ - उत्पन्न थयेलो
ज्ञव, संखिज्ज - संध्यात, सणिणयं - संशावाणा.

भावार्थ : बेईन्द्रियकायमां उत्पन्न थयेलो ज्ञव तेमां ने तेमां जन्म-
मरण करतां उत्कृष्ट संध्यातकाण पसार करे छे, तेथी हे गौतम ! समय-
मात्रनो पण प्रभाद न कर.

तेइंदियकाय-मङ्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे ।

कालं संखिज्ज सणिणयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥११॥

शब्दार्थ : तेइदियकाय - तेईन्द्रियकायमां.

भावार्थ : तेईन्द्रियकायमां उत्पन्न थयेलो ज्ञव तेमां ने तेमां जन्म-
मरण करतां उत्कृष्ट संध्यातकाण पसार करे छे, तेथी हे गौतम ! समय-
मात्रनो पण प्रभाद न कर.

चउरिंदियकाय-मङ्गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे ।

कालं संखिज्जस्तिणयं, समर्थं गोयम ! मा पमायए ॥१२॥

शज्दार्थ : चउर्दियकायं - यौरेन्ध्रियकायमि.

ભાવાર્ય : ચૌરેન્દ્રિયકાયમાં ઉત્પત્ત થયેલો જીવ તેમાં ને તેમાં જન્મ-
મરણ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતકાળ પસાર કરે છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો
પણ પ્રમાણ ન કર.

पंचिदियकाय मडगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे ।

सत्तड भवगगहणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥१३॥

શાબ્દાર્થ : પંચિદિયકાયં - મનુષ્ય અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયમાં, સત્તાભવગ્ગહણે - સાત અથવા આઈ ભવ લગાતાર થઈ શકે છે (આઈમો ભવ યુગલિયાનો કરે, તો તેને ન ગણતાં સાત ભવ સંખ્યાત વર્ધના આયુષ્ય સહિતના જ કરે છે. સંક્ષોપમાં મનુષ્ય અને તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયના લગાતાર આઈ ભવ થઈ શકે છે.)

ભાવાર્થ : પંચેન્દ્રિયકાયમાં ઉત્પત્ત થયેલો જીવ તેમાં ને તેમાં જન્મ-
મરણ કરતાં ઉત્કૃષ્ટ સાત કે આઠ ભવ સુધી રહે છે, તેથી હે ગૌતમ !
સમયમાત્રનો પ્રમાણ ન કર.

देवे पोरड्हाए य अड्हगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे ।

इक्केक्क भवगगहणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥१४॥

શાબ્દાર્થ : ઇકકેવક ભવગગહણે - એક જ ભવ સુધી, દેવે - દેવમાં, ણેરડાણ - નરકમાં.

ભાવાર્થ : દેવ અને નરક યોનિમાં ગયેલો જીવ અર્થात્ સંખ્યાત કે અસંખ્યાત વર્ધવાળા એક ભવ સુધી ત્યાં રહે છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમય-માત્રાનો પણ પ્રમાણ ન કર.

एवं भव संसारे, संसरङ् सुहासुहेहिं कम्मेहिं ।

जीवो पमाय बहुलो, समयं गोयम ! मा पमायए ॥१५॥

શાબ્દાર્થ : પમાય બહુલો - ઘણા પ્રમાદવાળા, પ્રમાદભહુલ જીવ, સુહાસુહેંહિ - પોતાનાં શુભાશુભ, કમ્મેહિં - કર્મો અનુસાર, ભવસંસારે - નરક, તિર્યંચ વગેરે ભવરૂપ સંસારમાં, સંસરડુ - ભ્રમણ કરે છે, એવં - આ પ્રકારે.

ભાવાર્થ : આમ આ સંસારમાં અનેક પ્રકારના પ્રમાણોથી વ્યાપ્ત જીવ શુભાશુભ કર્મોને કારણે જન્મ-મરણરૂપ ચક્રમાં પરિભ્રમણ કર્યા જ કરે છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાણ ન કર.

ધમચિરણાની દુર્લભતા :

લદ્ધુણ વિ માણુસત્તણં, આરિયત્તં પુણરાવિ દુલ્લહં ।

બહવે દસુયા મિલકખુયા, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૧૬॥

શબ્દાર્થ : માણુસત્તણ - મનુષ્યભવ, મનુષ્યત્વ, લદ્ધુણવિ - પ્રાપ્ત કરીને પણ, આરિયત્તં - આર્થત્વ, આર્થદેશમાં જન્મ, પુણરાવિ - ફરી પણ મળવું, દુલ્લહં - કઠિન છે, બહવે - મનુષ્યોમાં પણ ઘણા જીવો, દસુયા - ચોર અને, મિલકખુયા - મ્લેચ્છ થાય છે, જેને ધર્મ અધર્મનો વિવેક હોતો નથી તેથી જ.

ભાવાર્થ : દુર્લભ એવો મનુષ્ય જન્મ મળવા છતાં આર્થત્વ પ્રાપ્ત થવું કઠિન છે; કારણ તે કેટલાક મનુષ્ય હોવા છતાં ચોર, લુંટારા, અનાર્ય, અસંસ્કારી અર્થાત્ જેને ધર્મ - અધર્મનો વિવેક ન હોય તેવા થઈ જાય છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાણ ન કર.

લદ્ધુણ વિ આરિયત્તણં, અહીણ પંચિદિયયા હુ દુલ્લહા ।

વિગલિદિયયા હુ દીસઙ્, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૧૭॥

શબ્દાર્થ : આરિયત્તણ - આર્થક્ષેત્ર, અહીણ પંચિદિયયા હુ - પાંચ ઈન્દ્રિયોનું પૂર્ણ થવું, વિગલિદિયયા હુ - વિકલ ઈન્દ્રિયોવાળા, વિકલાંગ, ઈન્દ્રિય હીનતા, દીસઙ્ - જોવા મળે છે.

ભાવાર્થ : આર્થત્વ મળવા છતાં પાંચ ઈન્દ્રિયોની પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, કેમ કે ઘણા જીવો વિકલાંગ જોવામાં આવે છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાણ ન કર.

અહીણપંચિદિયત્તં પિ સે લહે, ઉત્તમધમ્મસુર્દુ હુ દુલ્લહા ।

કૃતિત્થ ણિસેવએ જણે, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ : સે - આ આત્માને, અહીણપંચિદિયત્તં - પૂર્ણ પાંચ ઈન્દ્રિયો પણ, લહે - મળી જાય છતાં પણ, ઉત્તમધમ્મસુર્દુ - શ્રુત ચારિત્રનું, ધર્મશ્રવણનો સંયોગ કૃતિત્થ ણિસેવએ - કૃતીર્થિઓની સેવા કરનાર, મતમતાંતરને સેવનાર, જણે - ઘણા લોકો.

ભાવાર્થ : જીવ સંપૂર્ણ પંચેન્દ્રિયત્વ પ્રાપ્ત કરે, છતાં તેને સાચા અને શ્રેષ્ઠધર્મનું શ્રવણ મળવું અતિદુર્લભ છે; કારણ કે ઘણા લોકો બીજા

મતમતાંતરને સેવનારા હોય છે. તેઓને ઉત્તમધર્મ સાંભળવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થતો નથી. તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

લદ્ધુણ વિ ઉત્તમં સું, સદ્હણા પુણરાવિ દુલ્લહા ।

મિચ્છત્ત ણિસેવએ જણે, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૧૯॥

શબ્દાર્થ : ઉત્તમં - શ્રેષ્ઠ, સું - ધર્મનું શ્રવણ, સદ્હણા - તેના પર શ્રદ્ધા, રુચિ થવી, દુલ્લહા - દુર્લભ છે, મિચ્છત્ત ણિસેવએ - અસત્યનું સેવન કરનાર, મિથ્યાત્વનું સેવન કરનાર, ખોટી માન્યતાઓને માનનાર.

ભાવાર્થ : ઉત્તમ ધર્મ (સત્તસંગ) સાંભળવાનો યોગ થાય, તો પણ યથાર્થ શ્રદ્ધા ઉત્પશ થવી અત્યંત દુર્લભ છે; કારણ કે ઘણા લોકો મિથ્યાત્વનું સેવન કરનારા કે ખોટી માન્યતાઓને સ્વીકારનારા હોય છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

ધર્મં પિ હુ સદ્હહંતયા, દુલ્લહયા કાએણ ફાસયા ।

ઝી કામગુણોહિં મુચ્છયા, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨૦॥

શબ્દાર્થ : ધર્મં પિ - ધર્મ પર, સદ્હહંતયા - શ્રદ્ધા રાખવા છતાં, કાએણ - શરીર અને મન, વચ્ચનથી, ફાસયા - આચયરણ કરનાર, હુ - ચોક્કસ જ, દુલ્લહયા - દુર્લભ છે, ઝી કામગુણોહિં - અહીં શબ્દાદિ, મુચ્છયા - મુર્ખિષ્ઠ છે.

ભાવાર્થ : ધર્મ પર શ્રદ્ધા થયા પછી પણ સાચા ધર્મનો કાયાથી સ્પર્શ કરવો, અર્થાત્ તે પ્રમાણે આચયરણ કરવું ઘણું જ કઠિન છે; કારણ તે ઘણા ધર્મશ્રદ્ધાણું લોકો પણ સંસારના કામભોગોમાં કે ઈન્દ્રિય-વિષયોમાં ફસાયેલા કે આસક્ત થયેલા દેખાય છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

ઇન્દ્રિયબલની ઉત્તરોત્તર ક્ષીણિતા :

પરિજૂરઙ્ તે સરીરયં, કેસા પંડુરયા હવંતિ તે ।

સે સોયબલે ય હાયઙ્, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ : તે - તારું, તમારું, સરીરયં - શરીર, પરિજૂરઙ્ - જીર્ણ થઈ રહ્યું છે, તે - તારા, કેસા - કેશ, પંડુરયા - સફેદ, હવંતિ - થઈ રહ્યા છે, સોયબલે - શ્રવણોન્દ્રિયની કે કાનની શક્તિ, સાંભળવાની શક્તિ, હાયઙ્ - ક્ષીણ થતી જાય છે.

ભાવાર્થ : હે ગૌતમ ! વય વધવાથી તમારું શરીર પ્રતિક્ષણ નિર્બણ થતું જાય છે. વૃદ્ધાવસ્થાના કારણો માથાના કેશ સફેદ થઈ રહ્યા છે. કાનની શક્તિ ક્ષીણ થતી જાય છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

પરિજૂરઙ્ગ તે સરીરયં, કેસા પંડુરયા હવંતિ તે ।
સે ચકખુબલે ય હાયઙ્ગ, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ : ચકખુબલે - આંખોની શક્તિ.

ભાવાર્થ : તમારું શરીર જીર્ણ - નિર્બણ થતું જાય છે, કેશ સફેદ થઈ રહ્યાં છે, આંખની શક્તિ ક્ષીણ થતી જાય છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમય-માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

પરિજૂરઙ્ગ તે સરીરયં, કેસા પંડુરયા હવંતિ તે ।
સે ઘાણબલે ય હાયઙ્ગ, સમયં ગ્રેયમ ! મા પમાયએ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ : ઘાણબલે - નાકની સૂંઘવાની શક્તિ.

ભાવાર્થ : તમારું શરીર જીર્ણ-નિર્બણ થતું જાય છે, કેશ સફેદ થઈ રહ્યા છે, સૂંઘવાની શક્તિ ક્ષીણ થતી જાય છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમય-માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

પરિજૂરઙ્ગ તે સરીરયં, કેસા પંડુરયા હવંતિ તે ।
સે જિબ્ભબલે ય હાયઙ્ગ, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨૪॥

શબ્દાર્થ : જિબ્ભબલે - જીભની સ્વાદ લેવાની શક્તિ.

ભાવાર્થ : તમારું શરીર જીર્ણ-નિર્બણ થતું જાય છે, કેશ સફેદ થઈ રહ્યાં છે, જિંહવાબળ અર્થાત્ સ્વાદ લેવાની શક્તિ ક્ષીણ થતી જાય છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

પરિજૂરઙ્ગ તે સરીરયં, કેસા પંડુરયા હવંતિ તે ।
સે ફાસ બલે ય હાયઙ્ગ, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨૫॥

શબ્દાર્થ : ફાસબલે - શરીરની સ્પર્શશક્તિ.

ભાવાર્થ : તમારું શરીર જીર્ણ - નિર્બણ થતું જાય છે, કેશ સફેદ થઈ રહ્યાં છે, તમારી સ્પર્શન્દ્રિયની સ્પર્શ કરવાની શક્તિ ક્ષીણ થતી જાય છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

પરિજૂરઙ્ગ તે સરીરયં, કેસા પંડુરયા હવંતિ તે ।
સે સવ્વબલે ય હાયઙ્ગ, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨૬॥

શબ્દાર્થ : સવ્વબલે - સમસ્ત અવયવોની અથવા મન - વચન - કાયાની બધી શક્તિ.

ભાવાર્થ : તમારું શરીર જીર્ણ - નિર્બળ થતું જાય છે, કેશ સફેદ થઈ રહ્યાં છે, તથા તમારું શરીરનું સર્વ બળ અને તમામ શક્તિઓ ક્ષીણ થતી જાય છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

રોગોથી શરીરનો વિદ્યંસ :

અર્ડ ગંડં વિસૂદ્ધયા, આયંકા વિવિહા ફુસંતિ તે ।

વિહડિ વિદ્ધંસિ તે સરીરયં, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨૭॥

શબ્દાર્થ : અર્ડ - અળાઈ, ફોડલી, ગંડં - ગૂમડું, ફોડલા, વિસૂદ્ધયા - કોલેરા, વિવિહા - અનોક, આયંકા - તત્કાળ મૃત્યુ કરનાર રોગ, તે - તને, ફુસંતિ - લાગી રહ્યા છે, તે રોગો, તે - તારા, સરીરયં - શરીરને, વિહડિ - બળહીન કરી રહ્યા છે અને, વિદ્ધંસિ - નાશ કરી દેશે.

ભાવાર્થ : અળાઈઓ, ગૂમડાં, વિસૂચિતા તથા વિવિધ પ્રકારના અન્ય શીଘ્રધાતક રોગ આતંક તમારા શરીરમાં પેદા થઈ રહ્યા છે, જે તારા શરીરને બળહીન કરી રહ્યા છે, નાશ કરી રહ્યા છે, તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

સંયમીજીવનની હિતશિક્ષા :

વુચ્છદ સિણોહમઘણો, કુમુયં સારઙ્યં વ પાણિયં ।

સે સવ્વસિણોહ વજ્જાએ, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨૮॥

શબ્દાર્થ : સારઙ્યં - શરદઋતુમાં થનાર, કુમુયં - ચંદ્રવિકાસી કુમળ, પાણિયં વ - જેમ પાણીથી જુદું રહે છે, સિણોહં - એ રીતે સ્નોહને, અઘ્યણો - પોતાના આત્માથી, વુચ્છદ - હટાવી દો, સે - અને, સવ્વસિણોહ વજ્જાએ - બધા પ્રકારના મોહથી રહિત બનો.

ભાવાર્થ : જેમ શરદઋતુમાં ચંદ્રવિકાસી કુમળ પાણીમાં ઉત્પત્ત થવા છતાં પાણીથી નિરાળું રહે છે, તેમ પોતાના સ્નોહને દૂર કર અને બધા પ્રકારની સ્નોહ આસક્તિથી રહિત થઈ, હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

ચિચ્છાણં ધણં ચ ભારિયં, પવ્વિઓ હિ સિ અણગારિયં ।

મા વંતં પુણો વિ આવિએ, સમય ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૨૯॥

શબ્દાર્થ : હિ - ચોક્કસ જ, ધણ - ધન, ભારિયં - પત્ની વગેરેનો, ચિચ્છાળં - ત્યાગ કરીને, અણગારિયં - સાધુત્વની, પવ્વિઝો સિ - તે દીક્ષા ધારણા કરી છે તેથી, વંતં - વમન કરેલા વિષયોને તું, પુણો વિ - ફરી, મા આવિએ - ભોગવીશ નહિ, સેવન કરીશ નહિ.

ભાવાર્થ : હે સાધક ! ધન અને સ્ત્રી વગેરેનો ત્યાગ કરીને, તે અણગારધર્મ સ્વીકાર્યો છે, દીક્ષિત થયો છે. હવે તે વમન કરેલા કામભોગ અને સાંસારિક પદાર્થોનું ફરીથી સેવન ન કર. આ રીતે હે ગૌતમ ! અણગારધર્મના સમ્યક અનુષ્ઠાનમાં સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

અવડજ્જ્ઞય મિત્તબંધવં, વિભલં ચેવ ધણોહસંચયં ।

મા તં બિઝ્યં ગવેસએ, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૩૦॥

શબ્દાર્થ : મિત્તબંધવં - ભિત્ર અને બંધુઓને, ચેવં - તથા, વિભલં - વિપુલ, ધણોહસંચયં - એકત્રિત ધનને, અવડજ્જ્ઞય - છોડીને, બિઝ્યં - બીજી વખત, ફરીથી, તં - તેની, મા ગવેસએ - યાચના ન કર, ચાહના ન કર.

ભાવાર્થ : ભિત્રજનો, બંધુઓ અને વિપુલ ધનસંપત્તિના ભંડારને સ્વેચ્છાથી છોડીને હે સાધક ! હવે સ્વીકારેલા શ્રમણધર્મના પાલનમાં બીજી વાર તે બધાની ગવેષણા અર્થાત્ આસક્તિપૂર્ણ સંબંધની ઈચ્છા ન કર, ચાહના ન કર. આમ સાવધાન રહેવામાં હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

ણ હુ જિણે અજ્જ દીસઙ્ગ, બહુમએ દીસઙ્ગ મગગદેસિએ ।

સંપઙ્ગ ણોયાત્એ પહે, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૩૧॥

શબ્દાર્થ : અજ્જ - આજ વર્તમાન સમયમાં, જિણે - જિનેશ્વરદેવ, હુ - ચોક્કસ જ, ણ દીસઙ્ગ - દેખાતા નથી, મગગદેસિએ - મોક્ષમાર્ગ દર્શક શ્રમણ, બહુમએ - અનેક મતવાળા બહુજનમાન્ય મોક્ષમાર્ગ, દીસઙ્ગ - દેખાય છે, સંપઙ્ગ - આ સમયે, વર્તમાનમાં, ણોયાત્એ - ન્યાયયુક્ત, નિશ્ચિત જ મોક્ષપ્રાપ્ત કરાવનાર આ, પહે - મુક્તિમાર્ગમાં.

ભાવાર્થ : આજે અર્થાત્ આ ક્ષેત્ર, કાળમાં તીર્થકર વિઘમાન નથી અને જે માર્ગદર્શક શ્રમણ છે, તે પણ અનેક મતવાળા દેખાય છે. પાંચમા આરામાં લોકો આવો અનુભવ કરશે, પરંતુ તારા માટે તો વર્તમાનમાં

ન્યાયપૂર્ણ નિર્વિકલ્પ મોક્ષપ્રાપ્ત કરાવનાર માર્ગ ઉપલબ્ધ છે, તેથી હે ગૌતમ !
સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

અવસોહિય કંટગાપહં, ઓઝણણો સિ પહં મહાલયં ।

ગચ્છસિ મગં વિસોહિયા, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૩૨॥

શબ્દાર્થ : કંટગાપહં - કાંટાથી ઘેરાયલા કંટકવાળા માર્ગને, અવસોહિય - છોડીને, મહાલયં - મહાપુરુષો દ્વારા સેવિત વિશાળ, પહં - મુક્તિના રાજમાર્ગમાં, ઓઝણણો સિ - પ્રવેશ કર્યો છે, વિસોહિયા - પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખીને, મગં - આ મુક્તિમાર્ગમાં, ગચ્છસિ - આગળ વધો.

ભાવાર્થ : હે ગૌતમ ! (હે સાધક) કાંટાવાળામાર્ગનું શોધન કરીને અર્થાત્ સંસારથી દૂર થઈને તું મહાપુરુષો દ્વારા સેવિત કે મહાધોરી માર્ગરૂપ જિનમાર્ગમાં આવી ગયો છે, માટે દફનશ્રદ્ધાથી એ માર્ગ પર આવતી બાધાઓને દૂર કરીને ચાલ. આમ કરવામાં, હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર."

અબલે જહ ભારવાહએ, મા મગે વિસેમેડવગાહિયા ।

પચ્છા પચ્છાણુતાવએ, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૩૩॥

શબ્દાર્થ : જહ - જે રીતે, ભારવાહએ - ભાર ઉપાડનાર ભારવાહક, અબલે - નિર્બણ પુરુષ, વિસમે - વિષમ, મગે - રસ્તામાં, અવગાહિયા - પહોંચતા ધૈર્ય ગુમાવી દે છે અને મૂલ્યવાન ભાર ત્યાં છોડી દે છે, પચ્છા - પછી, પચ્છાણુતાવએ - પસ્તાવો કરે છે.

ભાવાર્થ : દુર્બળ ભારવાહક ચાલતા-ચાલતા ક્યારેક વિષમમાર્ગ આવી જતાં ધૈર્ય ગુમાવીને મૂલ્યવાન ભાર ત્યાં છોડી દે, તો તેને ઘેર આવ્યા પછી દરિદ્રતાને કારણો દુઃખી થવું પડે, પસ્તાવું પડે, તેથી હે ગૌતમ ! (હે સાધક !) તમે પણ ક્યારે ય પ્રમાદવશ સ્વીકૃત સંયમને અધીરા થઈ છોડશો નહિં; અન્યથા ભારવાહકની જેમ પછી પસ્તાવું પડશો, તેથી હે સાધક ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાદ ન કર.

તિણણો હુસિ અણણવં મહં, કિં પુણ ચિંડુસિ તીરમાગાઓ ।

અભિતુર પારં ગમિત્તએ, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૩૪॥

શબ્દાર્થ : હુ - ચોક્કસ, મહં - મહાન, અણણવં - સંસારરૂપ સમુદ્રને, તિણણો સિ - તરી ગયો છે, પુણ - ફરી, તીરં - કિનારા ઉપર,

આગામો - પહોંચીને, કિ - શા માટે, ચિંદ્રસિ - ઉભો છે, પારં - સંસારરૂપ સમુદ્રની પાર (મુક્તિ તરફ), ગમિત્તએ - જવા માટે, અભિતુર - જડપ કરો.

ભાવાર્થ : હે ગૌતમ ! તું મહાસાગરને તો પાર કરી ગયો છે. હવે કાંઠાની નજીક આવીને કેમ ઉભો છે ? કેમ રોકાઈ ગયો છે ? તેને જલદીથી પાર કર. આમ કરવામાં હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાણ ન કર.

અકલેવર-સેણિમૂસિયા, સિંદ્ર ગોયમ લોયં ગચ્છસિ ।

ખેમં ચ સિવં અણુત્તરં, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૩૫॥

શબ્દાર્થ : અકલેવરસેણિ - સિંદ્રિપદની સીડીરૂપ ક્ષપકશ્રેષ્ઠી પર, અસિયા - ઉત્તરોત્તર ચઢીને, ખેમં - ઉપદ્રવરહિત, સિવં - કલ્યાણકારી, સિંદ્ર - સિદ્ધ, લોયં - લોકને, અણુત્તરં - સર્વપ્રધાન, ગચ્છસિ - પ્રાપ્ત કરીશ.

ભાવાર્થ : સંયમમાં સ્થિર રહેવાથી હે ગૌતમ ! દેહમુક્ત થઈ સિદ્ધત્વને પ્રાપ્ત કરાવનારી ક્ષપકશ્રેષ્ઠી પર ચઢીને તું ઉપદ્રવરહિત, કલ્યાણકારી અને અનુત્તર એવા સિદ્ધલોક અર્થાત્ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરીશ. તેથી હે ગૌતમ ! સમયમાત્રનો પણ પ્રમાણ ન કર.

બુદ્ધે પરિણિવ્બુડે ચરે, ગામગાએ ણગરે વ સંજએ ।

સંતિમગ્નં ચ વૂહએ, સમયં ગોયમ ! મા પમાયએ ॥૩૬॥

શબ્દાર્થ : ગામ - ગામમાં, ણગરે - નગરમાં, ગાએ - ગયેલો તું, બુદ્ધે - તત્ત્વોને જાણીને, પરિણિવ્બુડે - કખાયરૂપ અજિનનું ઉપશમન કરીને, સંજએ - સંજ્ય બનીને, ચરે - મુનિધર્મનું પાલન કર, ચ - તથા ઉપદેશ વગેરે દ્વારા, સંતિમગ્નં - શાંતિપ્રદાતા મોક્ષમાર્ગની, વૂહએ - વૃદ્ધિ કર.

ભાવાર્થ : “તત્ત્વોને જાણીને અને કખાયોને પૂર્ણ શાંત કરી સંયમી બનીને ગ્રામ - નગર આદિમાં વિચરણ કરીને હે ગૌતમ ! શાંતિમાર્ગની અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગની વૃદ્ધિ કર, આમ કરવામાં સમયમાત્રનો પણ પ્રમાણ ન કર.

ગૌતમની સિંદ્રિ :

બુદ્ધસ્મ ણિસમ્મ ભાસિયં, સુકહિયમઙ્ગપઓવસોહિયં ।

રાગં દોસં ચ છિદિયા, સિંદ્રિગં ગાએ ગોયમે ॥૩૭॥

- ત્તિ બેમિ ।

શબ્દાર્થ : બુદ્ધસ્મ - સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીર સ્વામી દ્વારા, સુકહિય - સુંદર રીતે વિસ્તારપૂર્વક કહેવાયેલું, અઙ્ગપત્રોવસોહિયં - અર્થપ્રધાનપદોથી ઉપશોભિત, ભાષણ - ભાષણ, વાણીને, ણિસમ્મ - સાંભળીને, રાગ - રાગ, દોસં - દ્રેષનો, છિદ્રિયા - નાશ કરીને, સિદ્ધિગંડ - સિદ્ધિગતિને, ગાએ - પ્રાપ્ત થયા.

ભાવાર્થ : મોક્ષદાયક ભાવોથી સુશોભિત તેમ જ સારી રીતે કહેલી સર્વજ્ઞ ભગવાન મહાવીરની વાણી સાંભળીને તેનો સ્વીકાર કરીને અને રાગદ્રેષનો પૂર્ણક્ષય કરીને શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરી.

- એમ ભગવાને કહ્યું છે.

હિયમાણ - વહુમાણ

ભગવતી સૂત્ર શતક - ૫, ઉદ્દેશો - ૮

(૧) સમુચ્ચયય જીવ અને ૨૪ દંડકમાં તેમ જ સિદ્ધ ભગવાનમાં પૂર્ખા સમયે જેટલા જીવ હોય તેના બીજા સમયે

જો જીવોની સંખ્યા ઘટે તો હિયમાણ. (હિયમાણ)

જો જીવોની સંખ્યા વધે તો વર્ધમાણ. (વહુમાણ)

જો જીવોની સંખ્યા ન ઘટે, ન વધે તો અવસ્થિત.

(૨) નારકી તેમ જ ૨૪ દંડક હિયમાણ, વર્ધમાણ અને અવસ્થિત છે. સિદ્ધભગવાન વર્ધમાણ અને અવસ્થિત છે.

(૩) સમુચ્ચયય જીવ અવસ્થિત છે, માટે શાશ્વતા. નારકી હિયમાણ, વર્ધમાણ રહે, તો જધન્ય ૧ સમય, ૩. આવલિકાનો અસં. ભાગ અને અવસ્થિત રહે તો વિરહકાળથી બમણા સમય સુધી (જુઓ વિરહપદનો થોકડો) તેમ જ ૧૮ દંડકમાં અવસ્થિતકાળ વિરહકાળથી બમણાઓ પણ પાંચ સ્થાવરમાં અવસ્થિતકાળ હિયમાનવત્ત જાણવો. સિદ્ધોમાં વર્ધમાણ જ. ૧ સમય, ૩. ૮ સમય અને અવસ્થિતકાળ જ. ૧ સમય, ૩. ૭ માસ.

॥ ઈતિ હિયમાણ - વહુમાણ સમાપ્ત ॥

સોવચય - સાવચય

ભગવતી સૂત્ર શતક - ૫, ઉદ્દેશો - ૮

(૧) સોવચય - વૃદ્ધિ (૨) સાવચય - હાનિ (૩) સોવચય - સાવચય - વૃદ્ધિ, હાનિ (૪) નિરવચય - નિરવચયા - હાનિ કે વૃદ્ધિ નહિ.

સમુચ્ચય જીવ અને ૨૪ દંડક તોમ જ સિદ્ધ ભગવાનમાં પૂર્ણા સમયે જેટલા જીવ હોય, તેના બીજા સમયે જો જીવોમાત્ર ઉત્પત્ત થતાં હોય, તો સોવચય, જો જીવોમાત્ર અયતા હોય તો સાવચય.

જો જીવ ઉપજતાં પણ હોય અને તે જ સમયે અયતા પણ હોય તો સોવચય - સાવચય.

જો જીવ ઉપજે નહિ, અવે પણ નહિ, તો નિરવચય - નિરવચયા.

એ છ ભાંગા પરના પ્રશ્નોત્તર : સમુચ્ચય જીવોમાં નિરવચય - નિરવચયા શેષ ઉ નથી. ૨૪ દંડકમાં ચારે ભાંગા લાભે (હોય), સિદ્ધમાં ભાંગા ર

(સોવચય અને નિરવચય - નિરવચયા)

સમુચ્ચય જીવમાં નિરવચય - નિરવચયા છે, તે શાશ્વત (સર્વાર્થ) છે અને નારકીમાં નિરવચય - નિરવચયા સિવાયના ત્રણ ભાંગાની સ્થિતિ જ. ૧ સમયની ઉ. આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગની તથા નિરવચય - નિરવચયાની સ્થિતિ વિરહદ્વારની જેમ જાણવી. એમ ૧૮ દંડકમાં જાણવું. સ્થાવરમાં ચારે ભાંગાની (નિરવચય - નિરવચયા પણ) જ. ૧ સમય, ઉ. આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ. સિદ્ધમાં સોવચય જ. ૧ સમય, ઉ. ૮ સમયની અને નિરવચય-નિરવચયાની જ. ૧ સમયની, ઉ. ૬ માસની સ્થિતિ જાણવી.

નોંધ : પાંચ સ્થાવરમાં અવસ્થિતકાળ તથા નિરવચય - નિરવચયકાળ આવલિકાનો અસંખ્યાતમો ભાગ કહેલ છે તે પરકાય અપેક્ષા છે. સ્વકાયનો વિરહ પડતો નથી.

॥ ઈતિ સોવચય - સાવચય સમાપ્ત ॥

સમજણ

(૧) સોવચયય : વૃદ્ધિ સહિત, પહેલાં જેટલા જીવ હોય, તેમાં નવા જીવોની ઉત્પત્તિ થાય તો તેને સોવચયય કહે છે.

(૨) સાવચયય : હાનિ સહિત, પહેલાં જેટલા જીવો હોય તેમાંથી કેટલાક જીવો મરી જાય, તો તેને સાવચયય કહે છે.

(૩) સોવચયય - સાવચયય : જન્મ અને મરણ બંને દ્વારા એકસાથે હાનિ-વૃદ્ધિ થાય, તો તેને સોવચયય - સાવચયય કહે છે

(૪) નિરુવચયય - નિરવચયય : જન્મ-મરણના અભાવમાં વૃદ્ધિ-હાનિ ન થાય, તો તેને નિરુવચયય - નિરવચયય કહે છે.

હિયમાણ (હાનિ) - વઢુમાણ (વૃદ્ધિ) અને સોવચયયાદિનો તફાવત

વૃદ્ધિ વગેરે

વૃદ્ધિ = જન્મ-મરણ બંને હોય કે એક હોય પણ જીવોની વૃદ્ધિ થવી.

હાનિ = જન્મ-મરણ બંને હોય કે એક હોય, પણ જીવોની હાનિ થવી.

અવસ્થિતિ - જન્મ-મરણ ન થાય અથવા સામસંખ્યાએ જન્મ-મરણ થાય, તેથી નિયત સંખ્યા રહે.

વૃદ્ધિ આદિ જન્મ-મરણના પરિણામે થતી હાનિ-વૃદ્ધિને આધારિત છે અર્થાત્ તેમાં જીવોની સંખ્યા મુખ્યતા છે.

સોવચયય વગેરે

સોવચયય = માત્ર જન્મ

સાવચયય = માત્ર મરણ

સોવચયય-સાવચયય જન્મ-મરણ બંને હોય.

નિરુવચયય - નિરવચયય માત્ર વિરહકાળ અર્થાત્ જન્મ-મરણ બંને ન હોય

સાવચયય વગેરેનું કથન માત્ર જીવના જન્મ-મરણ કે ગમનાગમન આધારિત છે તેમાં જીવોની સંખ્યાનું મહત્વ નથી.

વિરહકાળ બમણો કેવી રીતે ?

સાતે નરક પૃથ્વીમાં ૧૨ મુખૂર્તનો ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ હોવાથી તેટલા સમય કોઈ પણ જીવ ઉત્પત્ત થતા નથી કે મૃત્યુ પણ પામતા નથી. તે સમયે નૈરેયિક જીવ અવસ્થિત રહે છે. ત્યાર પછી કેટલાક સમય સુધી જન્મ અને મૃત્યુ સમાન સંખ્યામાં થાય અને ફરીથી દેશોન બાર મુખૂર્તનો વિરહ થઈ જાય, તેથી ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુખૂર્તનો અવસ્થાનકાળ થઈ જાય છે.

આ રીતે પ્રત્યેક દંડકના વિરહકાળ કરતાં કરતાં અવસ્થાન કાળ બમણાં થાય છે.

કતસંચય

ભગવતી સૂત્ર, શતક - ૨૦, ઉદ્દેશો - ૧૦

(૧) કતસંચય : નારકી આદિ ૨૪ દંડકમાં જ્યાં એક સમયમાં એક-સાથે બે જીવોથી સંખ્યાતા જીવો ઉત્પત્ત થાય છે.

(૨) અકતસંચય : નારકી આદિ ૨૪ દંડકમાં જ્યાં એક સમયમાં અસંખ્યાતા, અનંતા જીવો ઉત્પત્ત થાય છે.

(૩) અવકતાવ્યસંચય : નારકી આદિ ૨૪ દંડકમાં જ્યાં એક સમયમાં એક જીવ ઉત્પત્ત થાય છે.

૭ નારકીનો ૧, ૧૦ ભવનપતિ, ૩ વિકલેન્દ્રિય, ૧ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, ૧ મનુષ્ય, ૧ વ્યંતર, ૧ જ્યોતિષી અને ૧ વૈમાનિક, એમ ૧૮ દંડકમાં કતસંચય આદિ ત્રણે પ્રકારના સંચય.

પૃથ્વીકાય આદિ ૪ સ્થાવરમાં અકતસંચય હોય. શેષ બે સંચય ન હોય. કારણ સમયે-સમયે અસંખ્ય જીવો ઉપજે છે. વનસપતિમાં પણ અકતસંચય પરંતુ સમયે-સમયે અનંતા જીવો ઉપજે છે. ૧૮ દંડક અપેક્ષા ગાણે પ્રકારના સંચય ને પાંચ સ્થાવરના દંડક અપેક્ષા અકતસંચય.

સિદ્ધ કતસંચય તથા અવકતાવ્યસંચય છે, અકતસંચય નથી.

અલ્પબહુત્વ : (૧) નારકીમાં સૌથી થોડા અવકતાવ્યસંચય, તેથી કતસંચય સંખ્યાતગુણા તેથી અકતસંચય અસંખ્યાતગુણા, એમ ૧૮ દંડકનો અલ્પબહુત્વ સમજવો.

(૨) ૫ સ્થાવરમાં એક અકતસંચય જ હોવાથી અલ્પબહુત્વ નથી.

(૩) સિદ્ધમાં સૌથી થોડા કતસંચય, તેથી અવકતાવ્યસંચય સંખ્યાતગુણા.

॥ ઈતિ કતસંચય સમાપ્ત ॥

પાંચ શરીર

પદ્ધતિવણા સૂત્ર પદ - ૨૧

સોળ દ્વારનાં નામ : ૧. નામ દ્વાર, ૨. અર્થ દ્વાર, ૩. સંસ્થાન દ્વાર, ૪. સ્વામી દ્વાર, ૫. અવગાહના દ્વાર, ૬. પુદ્ગલયયન દ્વાર, ૭. સંયોજન દ્વાર, ૮. દ્રવ્યાર્થક દ્વાર, ૯. પ્રદેશાર્થક દ્વાર, ૧૦. દ્રવ્યાર્થક પ્રદેશાર્થક દ્વાર, ૧૧. સૂક્ષ્મ દ્વાર, ૧૨. અવગાહના અલ્પબહુત્વ દ્વાર, ૧૩. પ્રયોજન દ્વાર, ૧૪. વિષય દ્વાર, ૧૫. સ્થિતિ દ્વાર અને ૧૬. અંતર દ્વાર.

૧. નામ દ્વાર : (૧) ઔદારિકશરીર, (૨) વૈક્રિયશરીર, (૩) આહારક શરીર, (૪) તૈજસ્કશરીર અને (૫) કાર્મણશરીર.

૨. અર્થ દ્વાર : જે ક્ષણો - ક્ષણો ક્ષીણ થાય તે શરીર જે આત્મપ્રદેશોને અવગાહીને રહે તે શરીર - પાંચ શરીરની વ્યાખ્યા પાઠાવલી ભાગ - ૨, પૃ. ૧૮૮ પ્રમાણે.

૩. સંસ્થાન દ્વાર : (૧) ઔદારિકશરીરમાં સંસ્થાન છ.

(૨) વૈક્રિયશરીરમાં ભવ પ્રત્યયિકમાં - (i) દેવને સમયતુરંસ સંસ્થાન, દેવના ઉત્તર વૈક્રિયમાં છ સંસ્થાન. (ii) નારકીને ભવ પ્રત્યયિક તથા ઉત્તર વૈક્રિયમાં હુંડ સંસ્થાન. લભ્ય પ્રત્યયિકમાં મનુષ્ય, તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયમાં છ સંસ્થાન. બાદર વાયુકાયના વૈક્રિયમાં હુંડ સંસ્થાન. (iii) આહારકમાં એક સમયતુરંસ સંસ્થાન.

(૪-૫) તૈજસ્ક ને કાર્મણમાં છ સંસ્થાન.

૪. સ્વામી દ્વાર : (૧) ઔદારિકશરીરના સ્વામી ૧૦ દંડક, મનુષ્ય અને તિર્યંચ. (૨) વૈક્રિયશરીરના સ્વામી નારકી, દેવ, વાયુકાય, મનુષ્ય અને તિર્યંચના ૧૭ દંડકના જીવ છે. (૩) આહારકશરીરના સ્વામી ચૌદ પૂર્વધારી સાધુ છે. (૪-૫) તૈજસ્ક ને કાર્મણશરીરના સ્વામી સર્વ સંસારી ૨૪ દંડકના જીવ છે.

૫. અવગાહના દ્વાર : (૧) ઔદારિકશરીરની અવગાહના જીધન્ય આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૦૦ યોજન જાઝેરી.

(૨) વૈક્રિયશરીરની અવગાહના જીધન્ય આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ૫૦૦ ધનુષ્ય. વાયુકાય વર્જને ઉત્તર વૈક્રિય કરે તો જીધન્ય આંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ ૧ લાખ યોજન જાઝેરી (મનુષ્ય અપેક્ષા) બાદર વાયુકાયના પર્યાપ્તને જ. આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉ. આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ.

(૩) આહારકશરીરની અવગાહના જીધન્ય ૧ હાથ ન્યૂન, ઉત્કૃષ્ટ એક હાથ.

(૪-૫) તેજસુ-કાર્મણશરીરની અવગાહના જઘન્ય આંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ, ઉત્કૃષ્ટ સર્વલોક પ્રમાણે, (કેવળસમુદ્ધાતની અપેક્ષા)

૬. પુદ્ગાતચયયન (આહાર કેટલી દિશાનો લે ?) દ્વાર : ઓદારિક, તેજસુ ને કાર્મણશરીરવાળા ત્રણ, ચાર, પાંચ અને છ દિશાનો આહાર લે. વૈક્રિય ને આહારક શરીરવાળા છ દિશાનો આહાર લે.

૭. સંયોજન દ્વાર : (૧) ઓદારિકશરીરમાં આહારકશરીર, વૈક્રિયની ભજના (હોય અથવા ન હોય), તેજસુ-કાર્મણની નિયમા (હોય ૪). (૨) વૈક્રિયશરીરમાં ઓદારિકશરીરની ભજના, આહારક ન હોય, તેજસુ, કાર્મણની નિયમા. (૩) આહારકશરીરમાં વૈક્રિયશરીર ન હોય, ઓદારિક, તેજસુ, કાર્મણની નિયમા હોય. (૪) તેજસુ શરીરમાં ઓદારિકશરીર, વૈક્રિય, આહારકની ભજના, કાર્મણની નિયમા. (૫) કાર્મણશરીરમાં ઓદારિક, વૈક્રિય, આહારકની ભજના, તેજસુની નિયમા.

૮. દ્રવ્યાર્થક (શરીર દ્રવ્યની સંખ્યા) દ્વાર : (૧) સર્વથી થોડા આહારકના દ્રવ્યાર્થ તે જઘન્ય, ૧-૨-૩, ઉત્કૃષ્ટ પૃથક હજાર. (૨) તેથી વૈક્રિયના દ્રવ્યાર્થ અસંખ્યાત ગુણ. (૩) તેથી ઓદારિકના દ્રવ્યાર્થ અસંખ્યાત ગુણ. (૪-૫) તેથી તેજસ, કાર્મણના દ્રવ્યાર્થ બે પરસ્પર સરખા ને ઓદારિકથી અનંતગુણ અધિક.

૯. પ્રદેશાર્થક (શરીરદ્રવ્યો જે અનંતપ્રદેશી સ્કંધોના બનેલા છે તે) દ્વાર : (૧) સર્વથી થોડા આહારકના પ્રદેશ. (૨) તેથી વૈક્રિયના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ. (૩) તેથી ઓદારિકના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ. (૪) તેથી આહારકના પ્રદેશ અનંત ગુણ. (૫) તેથી વૈક્રિયના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ. (૬) તેથી ઓદારિકના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ. (૭-૮) તેથી તેજસુ, કાર્મણ એ બેના દ્રવ્યાર્થ પરસ્પર સરખા ને ઉપરથી અનંત ગુણ અધિક. (૯) તેથી તેજસુના પ્રદેશ અનંત ગુણ અધિક. (૧૦) તેથી કાર્મણના પ્રદેશ અનંત ગુણ અધિક.

૧૦. દ્રવ્યાર્થક ને પ્રદેશાર્થક દ્વાર : (૧) સર્વથી થોડા આહારકના દ્રવ્યાર્થ. (૨) તેથી વૈક્રિયના દ્રવ્યાર્થ અસંખ્યાત ગુણ. (૩) તેથી ઓદારિકના દ્રવ્યાર્થ અસંખ્યાત ગુણ. (૪) તેથી આહારકના પ્રદેશ અનંત ગુણ. (૫) તેથી વૈક્રિયના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ. (૬) તેથી ઓદારિકના પ્રદેશ અસંખ્યાત ગુણ. (૭-૮) તેથી તેજસુ, કાર્મણ એ બેના દ્રવ્યાર્થ પરસ્પર સરખા ને ઉપરથી અનંત ગુણ અધિક. (૯) તેથી તેજસુના પ્રદેશ અનંત ગુણ અધિક. (૧૦) તેથી કાર્મણના પ્રદેશ અનંત ગુણ અધિક.

૧૧. સૂક્ષ્મ બાદર દ્વાર : (૧) સર્વથી સ્થૂળ (જાડા) ઓદારિકશરીરના પુદ્ગલ. (૨) તેથી વૈક્રિયશરીરના પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ. (૩) તેથી આહારક શરીરના પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ. (૪) તેથી તેજસુશરીરના પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ. (૫) તેથી કાર્મણશરીરના પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ.

૧૨. અવગાહનાનો અત્યબહુત્વ દ્વાર : (૧) સર્વથી થોડી ઓદારિકશરીરની જઘન્ય અવગાહના. (૨-૩) તેથી તેજસુ-કાર્મણની

જધન્ય અવગાહના વિશેષાધિક પરસ્પર તુલ્ય. (૪) તેથી વૈક્રિયની જધન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગુણી. (૫) તેથી આહારકની જધન્ય અવગાહના અસંખ્યાત ગુણી. (૬) તેથી આહારકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક. (૭) તેથી ઓદારિકની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાત ગુણી. (૮) તેથી વૈક્રિયની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાત ગુણી. (૯-૧૦) તેથી તેજસ્ - કાર્મણની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અસંખ્યાત ગુણી, પરસ્પર તુલ્ય.

૧૩. પ્રયોજન દ્વાર : (૧) ઓદારિક શરીરનું પ્રયોજન મોકને સાધ્ય કરવાનું. (૨) વૈક્રિયશરીરનું પ્રયોજન વિવિધ રૂપ કરવાનું. (૩) આહારક-શરીરનું પ્રયોજન સંશય ટાળવાનું. (૪) તેજસ્ શરીરનું પ્રયોજન પુદ્ગલને પાચન કરવાનું. (૫) કાર્મણ શરીરનું પ્રયોજન આહાર અને કર્મને આકર્ષવાનું.

૧૪. વિષય (શક્તિ) દ્વાર : (૧) ઓદારિક શરીરનો વિષય પંદરમા દુચક દીપ સુધી જવાનો. (૨) વૈક્રિય શરીરનો વિષય અસંખ્ય દીપ-સમુદ્ર સુધી જવાનો. (૩) આહારક શરીરનો વિષય અઠીદીપ સમુદ્ર સુધી જવાનો. (૪-૫) તેજસ્, કાર્મણનો વિષય સર્વલોકમાં જવાનો.

૧૫. સ્થિતિ દ્વાર : (૧) ઓદારિક શરીરની સ્થિતિ જધન્ય અંતમુઢૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ઉ પલ્યની. (૨) વૈક્રિય શરીરની સ્થિતિ જ. અંતમુઢૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ઉ સાગરની, (૩) આહારક શરીરની સ્થિતિ જ. અંતમુઢૂર્ત, ઉ. અંતમુઢૂર્તની. (૪-૫) તેજસ્, કાર્મણ શરીરની સ્થિતિ બે પ્રકાર છે - (૧) અભવ્ય આશ્રી અનાદિ અનંત તે આદિ નથી ને અંત પણ નથી, (૨) ભવ્યજીવ આશ્રી, અનાદિ સાંત તે આદિ નથી પણ અંત છે.

૧૬. અંતર દ્વાર : (૧) ઓદારિક શરીરને મૂકી ફરીથી ઓદારિક-શરીર લેતાં અંતર પડે (વખત જાય) તો જ. ૧ સમય, ઉ. ઉ સાગર ઝાંઝેરું, (૨) વૈક્રિય શરીર મૂકી વૈક્રિય શરીર લેતાં અંતર પડે તો જ. અંતમુઢૂર્ત, ઉ. અનંતકાળ. (૩) આહારક શરીરને અંતર પડે તો જ. અંતમુઢૂર્ત, ઉ. દેશે ઊણું અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન. (૪-૫) તેજસ્, કાર્મણ શરીરને અંતર નથી કારણ સિદ્ધ પુનઃ સંસારી થતાં નથી.

અંતર દ્વારનો બીજો અર્થ - આહારક શરીર વર્જને ચાર શરીર લોકમાં સદા હોય. આહારક શરીર હોય અથવા ન હોય. ન હોય, તો ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી અંતર પડે. (આહારક શરીર એક ભવમાં બે વાર, આખા ભવરાશિ આશ્રી ચાર વખત આવી શકે.)

॥ ઈતિ પાંચ શરીર સમાપ્ત ॥

જીવની માર્ગણાના પકડ પ્રશ્નો અને ઉત્તરો

ક્રમ	માર્ગણાના પ્રશ્નો	ના.	તિ.	મ.	દે.	સમજૂતી	કુલબેદ
૧	અધોલોકમાં કેવળીમાં જીવના ભેદ કેટલા	૦	૦	૧	૦	સંશી મનુષ્યનો પર્યાપ્તો (સલીલાવતી વિજય આશ્રી)	૧
૨	નિશ્ચય એકાવતારીમાં	૦	૦	૦	૨	સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા.	૨
૩	તેજોલેશી એકેન્દ્રિયમાં	૦	૩	૦	૦	બાદર પૃથ્વી, અપ. વનસ્પતિના ના અપર્યાપ્તા.	૩
૪	પૃથ્વીકાયમાં	૦	૪	૦	૦	સૂક્ષ્મ ને બાદર પૃથ્વીકાયના અપર્યાપ્તા ને પર્યાપ્તા	૪
૫	મિશ્ર દષ્ટિ તિર્યંચમાં	૦	૫	૦	૦	૫ સંશી તિર્યંચના પર્યાપ્તા.	૫
૬	ઉર્ધ્વલોક દેવીમાં	૦	૦	૦	૬	પ્રથમ દેવલોક, બીજું દેવલોક, પ્રથમ કિલ્લિખી-ઉના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા	૬
૭	નરકમાં પર્યાપ્તમાં	૭	૦	૦	૦	૭ નારકીના પર્યાપ્તા.	૭

ક્રમ	માર્ગદારના પ્રશ્નો	ના.	તિ.	મ.	દે.	સમજૂતી	કુલબેદ
૮	બે યોગવાળા તિર્યચમાં	૦	૮	૦	૦	૩ વિકલેન્દ્રિય અને ૫ અસંશી તિર્યચ પંચેન્દ્રિય એ ટના પર્યાપ્તા.	૮
૯	ઉધ્વર્લોક નોગર્ભજ તેજોલેશયામાં	૦	૩	૦	૬	બાદર પૃ. બાદર અપ. બાદર પ્રત્યેક વન. ઉ અપર્યા, ૧લું, ૨જું દેવલોક, ૧લું કિલ્વિષી ઉના અપર્યાપ્તા, પર્યાપ્તા ૬.	૯
૧૦	એકાંત સમ્યગુ દાખિમાં	૦	૦	૦	૧૦	૫ અનુતર વિમાનનાં અપ. ને પર્યા.	૧૦
૧૧	વચનયોગી ચક્ષુઈન્દ્રિય તિર્યચમાં	૦	૧૧	૦	૦	ચૌરે, ૫ અસંશી તિ. પંચે, ૫ સંશી તિ. પંચે. - ૧૧ પર્યાપ્તા.	૧૧
૧૨	અધોલોકમાં ગર્ભજમાં	૦	૧૦	૨	૦	૫ સંશી તિ.ના અપર્યા. પર્યા. ૧૦+૨ સંશી મનુ.ના અપર્યા. પર્યા.	૧૨
૧૩	વચનયોગી તિર્યચમાં	૦	૧૩	૦	૦	બેઠ. તેઠ. ચૌરે. ૫ સંશી, ૫ અસંશીના પર્યાપ્તા.	૧૩
૧૪	અધોલોક વચનયોગી ઓદારિકશરીરમાં	૦	૧૩	૧	૦	ઉપરના ૧૩ + સંશી મનુ.ના પર્યા. (સલીલાવતી વિજય આશ્રી)	૧૪
૧૫	કેવળીમાં	૦	૦	૧૫	૦	૧૫ કર્મભૂમિના પર્યાપ્તા.	૧૫

ક્રમ	માર્ગણાના પ્રશ્નો	ના.	તિ.	મ.	દે.	સમજૂતી	કુલમેં
૧૬	ઉર્ધ્વલોક પંચેન્દ્રિય તેજોલેશ્યા	૦	૧૦	૦	૬	૫ સંશી તિ. પંચે.ના અપર્યા. પર્યા. ૧-૨ ટેવલોક, ૧ કિલ્વિષીના અપર્યા. પર્યા.	૧૬
૧૭	સમ્યગુંદછિ ધ્રાણેન્દ્રિય તિર્યચમાં	૦	૧૭	૦	૦	તેઈ. ચૌરે. ૫ અસંશી તિ. પંચે. - ઉના અપર્યા. ૫ સંશીના પર્યા. અને અપર્યા.	૧૭
૧૮	સમ્યગુંદછિ તિર્યચમાં	૦	૧૮	૦	૦	બે તે. ચૌ. ૫ અસંશી તિ.ના અપર્યા., ૫ સંશી તિ.ના અપર્યા. પર્યા.	૧૮
૧૯	ઉર્ધ્વલોકમાં તેજોલેશ્યામાં	૦	૧૩	૦	૬	૧૦ સંશીના + બાદર પૃ. અપ્સ. વન.ના અપર્યા = ૧૩, ૧લું - ૨જું ટેવલોક, ૧લું કિલ્વિષી, એ ઉના પ. અ.	૧૯
૨૦	મિશ્રદછિ ગર્ભજમાં	૦	૫	૧૫	૦	૫ સંશી તિ. પંચે.ના પર્યા. ૧૫ કર્મભૂમિના પર્યા.	૨૦
૨૧	ઓદારિકશરીરમાં વૈક્રિય કરવાવાળામાં	૦	૬	૧૫	૦	ઉપરના ૨૦ + બા. વાઉના પર્યા.	૨૧
૨૨	એકેન્દ્રિય જીવોમાં	૦	૨૨	૦	૦	૧૦ સૂક્ષ્મ + ૧૨ બાદર = ૨૨ એકેન્દ્રિય	૨૨
૨૩	અધોલોક મિશ્ર દછિમાં	૭	૫	૧	૧૦	૭ નારકીના પર્યા., ૫ સં. તિ. પંચે.ના પર્યા., ૧ સંશી મનુ.ના પર્યા., ૧૦ ભવનપતિના પર્યાખા	૨૩

ક્રમ	માર્ગદારના પ્રશ્નો	ના.	તિ.	મ.	દે.	સમજૂતી	કુલમેટ
૨૪	ધ્રાષેન્દ્રિય તિર્યચમાં	૦	૨૪	૦	૦	૨ તેછ, ૨ ચૌરે, ૨૦ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય.	૨૪
૨૫	અધોલોકમાં વચ્ચનયોગી દેવોમાં	૦	૦	૦	૨૫	૧૦ ભવનપતિ + ૧૫ પરમાધામી = એ ૨૫ના પર્યા.	૨૫
૨૬	ત્રસ તિર્યચમાં	૦	૨૬	૦	૦	૨ તેછ. ૨ ચૌરે, ૨૦ તિ. પં. + ૨ બેઠન્દ્રિય	૨૬
૨૭	ત્રણાલેશી એકાંત મિથ્યાદાઢિ તિર્યચમાં	૦	૨૭	૦	૦	૨૨ એકેન્દ્રિયમાં બા. પૃ., બા. અપ્ર., બા. પ્ર. વન. એ. = ઉના અપર્યા. વર્જને ૧૮, ૧૮ એકે. + ૩ વિકલે. ૫ અસંજી તિ. પંચ. એ. ઉના પર્યા.	૨૭
૨૮	બાદર તિર્યચ એક સંહનનવાળામાં	૦	૨૮	૦	૦	૪૮માંથી ૧૦ સૂક્ષ્મ ને ૧૦ સંજીના બાદ કરતા	૨૮
૨૯	અધોલોક ત્રસ ઓદારિકમાં	૦	૨૯	૩	૦	૪૮માંથી ૨૨ એકેન્દ્રિય વર્જને = ૨૬ ૧ સંમૂ. મનુ.ના અપર્યા. ૨ સંજી મનુ. = ૩	૨૮
૩૦	એકાંત મિથ્યાત્વી તિર્યચમાં	૦	૩૦	૦	૦	૨૨ એકેન્દ્રિય + ૩ વિકલે, ૫ અસંજી તિર્યચ પંચ.ના પર્યા. એ ૩૦	૩૦

દિનો થોકડો

	નારકી	તિર્યચ	મનુષ્ય	દેવ	કુલ
સમુચ્ચય સમકિત (જીની નરકનો અપર્યાપ્તો) વર્જને.	૧૩	૧૮ ૩ વિક. + ૫ અ. તિ. પંચ. ના અપર્યા. ૫ સં. તિ. પંચ. ના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા	૬૦ ૧૫કર્મ + ૩૦ અકર્મ + અપર્યાપ્તા પર્યાપ્ત.	૧૬૨ (૧૫ પરમાધામી, ૩ કિલ્વિધીના ૩૬ ભેદ વર્જને	= ૨૮૩
એકાંત સમકિત	-	-	-	૧૦ ૫ અનુતરના પ. - અ.	= ૧૦
સમુચ્ચય મિથ્યાત્વ	૧૪	૪૮	૩૦૩	૧૮૮ ૫ અનુતરના પર્યા-અપર્યા. વર્જને.	= ૪૫૩
એકાંત મિથ્યાત્વ જી નરકનો અપર્યાપ્તો	૧	૩૦ ૨૨સ્થાવર + ૩ વિક. + ૫ અસંશી તિર્યચ પંચ. ના પર્યાપ્તા.	૨૧૩ ૧૦૧ સમુ. મનુષ્ય + ૫૬ અંતરદ્વીપના અ.પ. ૧૧૨ ભેદ	૩૬ ૧૫ પરમાધામી + ૩ કિલ્વિધીના અપર્યા. પર્યા.	= ૨૮૦
મિશ્ર દિનો	૭ પર્યાપ્તા	૫ સંશી તિ. પંચ. ના પર્યાપ્તા	૧૫ કર્મભૂમિના પર્યાપ્તા	૭૬ ૬૮ પર્યાપ્તામાંથી ૧૫ પરમાધામી + ૩ કિલ્વિધી + ૫ અનુતરના <u>૨૩ પર્યાપ્તા વર્જને.</u>	= ૧૦૩

લેશ્યાનો થોકડો

નંબર	લેશ્યા
૧	કાપોત
૨	કાપોત
૩	કાપોત + નીલ
૪	નીલ
૫	નીલ + કૃષ્ણ
૬	કૃષ્ણ
૭	મહાકૃષ્ણ

દેવતા - ૨૫ ભવનપતિ + ૨૬ વાણવ્યંતરમાં = ૫૧ દેવમાં પ્રથમ ચાર લેશ્યા

૧૦ જ્યોતિષી + ૧ દેવલોક +
૨જું દેવલોક + ૧ કિલ્વિષી = ૧૩ દેવમાં તેજોલેશ્યા

૩, ૪, ૫ દેવલોક + ૮ લોકાંતિક
+ બીજું કિલ્વિષી = ૧૩ દેવમાં પદ્મલેશ્યા

૬ થી ૧૨ દેવલોક + ૮ ગ્રૈવેયક +
૫ અનુતરદેવ + ૩જું કિલ્વિષી = ૨૨ દેવમાં શુક્લલેશ્યા

પૃથ્વી + પાણી + વનસ્પતિમાં = પ્રથમ ચાર લેશ્યા

તેઓ + વાયુ + ૩ વિકલેન્દ્રિય
+ ૫ અસંજી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયમાં
+ અસંજી મનુષ્યમાં = પ્રથમ ત્રણ લેશ્યા

જુગલિયા તિર્યંચ + જુગલિયા મનુષ્યમાં = પ્રથમ ચાર લેશ્યા

સંજી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય + સંજી મનુષ્ય = ૬ લેશ્યા.

	નારકી	તિર્યચ	મનુષ્ય	દેવ	કુલ
ભાષક	૭ પર્યાપ્તા	૧૩ ૩ વિક. + ૫. સં. તિ.પંચે. + ૫ અસંશી. તિ. પંચે. ના પર્યાપ્તા	૧૦૧ ગર્ભજ મનુષ્યના પર્યાપ્તા	૬૬ પર્યાપ્તા	= ૨૨૦
અભાષક	૭ અપર્યાપ્તા	૩૫ એ. ૨૨, ૩ વિક. ૫ અસંશી, ૫ સંશીના અપર્યાપ્તા	૨૦૨ ૧૦૧ સંમૂ. મનુષ્યના અપર્યા. ૧૦૧ + ગ. મ.ના અપર્યાપ્તા	૬૬ અપર્યાપ્તા	= ૩૪૩
પર્યાપ્તા	૭ પર્યાપ્તા	૨૪	૧૦૧ ગ.મ.ના પર્યાપ્તા	૬૬	= ૨૩૧
અપર્યાપ્તા	૭	૨૪	૨૦૨ ૧૦૧ સંમૂ. મનુષ્યના અપર્યાપ્તા ૧૦૧+ગર્ભજ મ.ના અપર્યાપ્તા	૬૬	= ૩૩૨
ઉધ્વલોકમાં જીવના ભેદ	—	૪૬ (બાદર અર્જિના ર ભેદ વર્જને)	—	૭૬ (૩૮ વૈમાનિકના અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તા)	= ૧૨૨
મધ્યલોકમાં જીવના ભેદ	—	૪૮	૩૦૩	૭૨ (૨૬ ૧૬ વાણવ્યંતર + ૧૦ જુંભક + ૧૦ જ્યો. પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા)	= ૪૨૩
અધોલોકમાં જીવના ભેદ	૧૪	૪૮	૩ (સલીલાવતી) આશ્રી સંમૂર્ચ્છમ મનુષ્યનો અપર્યાપ્તો ગ.મ.નો અપર્ય. અને પર્યાપ્તો	૫૦ ૨૫ ભવ.ના (૧૦ ભવન.+૧૫ પરમા.) અપર્યાપ્તા + પર્યાપ્તા	= ૧૧૫

પાંચ શરીરમાં જીવના ભેદ

	નારકી	તિર્યચ	મનુષ્ય	દેવ	કુલ
ઓદારિકશરીરમાં	—	૪૮	૩૦૩	—	= ૩૪૧
વૈક્રિયશરીરમાં	૧૪	૫ સંશી તિર્યચ, ૧ બા. વાયુ	૧૫	૧૮૮	= ૨૩૩
આહારકશરીરમાં	—	—	૧૫	—	= ૧૫
તેજસ્સ + કાર્મણશરીરમાં	૧૪	૪૮	૩૦૩	૧૮૮	= ૫૬૩
ગર્ભજ જીવો	—	૧૦	૨૦૨	—	= ૨૧૨
નોગર્ભજ જીવો	૧૪	૩૮	૧૦૧	૧૮૮	= ૩૪૧

શાશ્વતા એટલે જે થાળામાં જે જગ્યાએ જીવો હોય તે થાળુ કદાપિ ખાલી ન થાય, એક જીવ ત્યાંથી મરીને જાય તો બીજો જીવ ત્યાં આવી જાય તે.

	નારકી	તિર્યચ	મનુષ્ય	દેવ	કુલ
શાશ્વત જીવો	૭ પર્યાપ્તા	૪૩ (સંશી. તિ. પંચે.ના અપર્યાપ્તા વર્જને)	૧૦૧ (ગર્ભજ મનુષ્યના પર્યાપ્તા)	૮૮ પર્યાપ્તા	૨૫૦ ભેદ

માર્ગણી સમજણ

- (૧) જંબૂદ્વીપનાં મહાવિદેહક્ષેત્રનો થોડો ભાગ - ૧૦૦૦ યોજન નીચે ગયો છે, તેથી બે વિજય નીચે ગઈ છે. મહાવિદેહની સમપૃથ્વીથી ૮૦૦ યોજન તિચ્છાલોક છે. ૧૦૦ યોજન બે વિજય અધોલોકમાં ગઈ છે. ત્યાં મહાવિદેહક્ષેત્ર જેવું જ જીવન છે, તેથી ત્યાં તીર્થકર, કેવળી હોય છે તે અપેક્ષાથી...
- (૨) સર્વાર્થસિદ્ધના દેવ ત્યાંથી અવીને મનુષ્ય થાય છે અને નિયમા તે જ ભવે મોક્ષ જાય છે.
- (૩) ૬૪ જીતિના દેવો આયુષ્ય પૂરું કરીને બાદર પૃથ્વી, બાદર પાણી બાદર પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં આવે, ત્યારે તેના અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તેજોલેશ્યા હોય છે. જ્યોતિષી, ૧-૨ દેવલોક અને પ્રથમ કિલ્લિષીમાં તેજોલેશ્યા હોય છે.
- (૪) મિશ્રદષ્ટિ સંજીજીજીવોના પર્યાપ્તામાં જ હોય છે.
- (૫) જીવ વાટે વહેતો હોય ત્યારે જ એને કાર્મણ કાયયોગ હોય છે, જ્યારે એક ગતિમાંથી જીવ બીજી ગતિમાં જાય છે, ત્યારે પ્રથમ આહાર કાર્મણ કાયયોગથી લે છે. પર્યાપ્ત થતાં (૧) ઔદારિક કાયયોગ અને (૨) વ્યવહાર વચન આ બે યોગ હોય છે.
- (૬) ૧લું દેવલોક, ૨જું દેવલોક અને પહેલા કિલ્લિષીમાં ફક્ત તેજોલેશ્યા જ હોય છે.
- (૭) કેવળજ્ઞાન ૧૫ કર્મભૂમિના પર્યાપ્ત મનુષ્યને જ પ્રાપ્ત થાય છે.
- (૮) મેરુપર્વતના વનમાં સંજી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય હોય છે, અને સંજી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને છ લેશ્યા હોય છે માટે.
- (૯) બાદર વાયરો, પાંચ સંજી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય, ૧૫ કર્મભૂમિના મનુષ્ય પાસે વૈક્રિયલબ્ધ હોય છે, તેથી ઔદારિકમાંથી લબ્ધ દ્વારા વૈક્રિયશરીર બનાવે છે.
- (૧૦) સંજી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયને છ સંઘયણ હોય, બાકીના આડત્રીસ તિર્યંચના તેને એક સંઘયણ હોય છે. બાદર તિર્યંચ છે, તેથી સૂક્ષ્મના ૧૦ બેદ
★ ૧૦ ભવનપતિ, ૧૫ પરમાધામી, ૧૬ વાણવ્યંતર, ૧૦ જુંભક, ૧૦ જ્યોતિષી, ૧-૨ દેવલોક, પહેલા કિલ્લિષી એ હ૪ જીતિના દેવને જ દેવી હોય, બાકીના દેવને એક જ પુરુષવેદ હોય છે.

શ્રી બૃહદ્ મુંબઈ વર્દ્માન સ્થાનકવાસી જૈન મહાસંઘના પદાધિકારીઓ

● શ્રી પરાગ કિશોરચંદ્ર શાહ	- ટ્રેસ્ટી-પ્રમુખ
● શ્રીમતી મંજુલાબેન એમ. દોશી	- ઉપ પ્રમુખ
● શ્રી અનિલભાઈ સી. બીલખીયા	- ઉપ પ્રમુખ
● શ્રી દિનેશભાઈ એ. ભાયાણી	- ઉપ પ્રમુખ
● શ્રી દિલીપભાઈ જે. રાંભીયા	- સેકેટરી
● શ્રી મનુભાઈ ડી. તુરખીયા	- સેકેટરી
● શ્રી યશ્વીન એન. કાપડી	- સેકેટરી
● શ્રી રજનીકાંત સી ગાંધી	- ખજાનચી
● શ્રી હસમુખલાલ ટી. અજમેરા	- ટ્રેસ્ટી
● શ્રી વીરેન્દ્રભાઈ મણીલાલ શાહ	- ટ્રેસ્ટી
● શ્રી રામજીભાઈ ડાયાલાલ ગાલા	- ટ્રેસ્ટી
● શ્રી જ્યકાંત એ. હિરાણી	- ટ્રેસ્ટી
● શ્રી રમેશભાઈ પી. દફ્તરી	- ટ્રેસ્ટી
● શ્રી ખીમજી મણાશી છાડવા	- ટ્રેસ્ટી
● શ્રી મગાનલાલ એચ. દોશી	- ટ્રેસ્ટી

શ્રી બૃહદ્ મુંબઈ વર્દ્માન સ્થાનકવાસી જૈન મહાસંઘ-સંચાલિત માતુશ્રી મણીબેન મણાશી ભીમશી છાડવા ધાર્મિક શિક્ષણ બોર્ડના પદાધિકારી

● શ્રી સુરેશભાઈ સી. પંચમીયા (કંવીનર)	● શ્રીમતી હથબેન વી. લાઠિયા
● શ્રી ગુણવંતભાઈ એમ. બરવાળિયા	● શ્રી પ્રતિકભાઈ શેઠ
● ડૉ. પાર્વતીબેન એન. ખીરાણી	● શ્રીમતી ભારતીબેન એસ. પંચમીયા
● શ્રી દિનેશભાઈ એ. ભાયાણી	● શ્રીમતી પ્રીતિબેન પી. બાવીસી
● શ્રી અરવિંદભાઈ વી. જેલાલીયા	● શ્રીમતી જાગૃતિબેન ડી. શાહ
● ડૉ. રતનબેન કે. છાડવા	● શ્રી ચિરાગભાઈ કે. શાહ
● શ્રી વિભાબેન કે. શાહ	● શ્રીમતી સ્નેહલતાબેન કે. શેઠ
● શ્રીમતી મંજુલાબેન એમ. દોશી	● શ્રીમતી કીર્તિદાબેન એન. દોશી
● શ્રીમતી છાયાબેન પી. કોટીયા	● શ્રીમતી ઉર્મિબેન જે. શાહ
● શ્રી દર્શનભાઈ પી. બાવીસી	● શ્રી ખીમજીભાઈ એમ. છાડવા (મહાસંઘ ટ્રેસ્ટી)
● ડૉ. મધુબેન જી. બરવાળિયા	● શ્રી રાજુભાઈ મેધાણી

મેરુ પર્વત અને ફરતું જ્યોતિષ્યક

- ◆ નક્ષત્ર ૮૮૪ યોજન
- ☾ ચંદ્ર ૮૮૦ યોજન
- ☀ સૂર્ય ૮૦૦ યોજન
- ★ તારા ૭૬૦ યોજન

પંડક વળ

- શનિ ગ્રહ ૬૦૦ યોજન
- મંગલ ગ્રહ ૮૬૭ યોજન
- ગુરુ ગ્રહ ૮૬૪ યોજન
- શુક્ર ગ્રહ ૮૬૧ યોજન
- બુધ ગ્રહ ૮૮૮ યોજન

અભિષેક
શિલા

નંદન વળ

બુદ્ધશાલ વળ

બીજો કંડ

બીજો કંડ

ભૂમિસ્થાને ૧૦૦૦૦ યોજન વિસ્તાર

પહેલો કંડ કંદ વિભાગ

૧૦૦૦ યોજન ઉચ્ચાઈ

૫૦૦ યોજન

૧૦૦૦૦ યોજન ૧૦ ભાગ